

BIESZCZAŃSKI w „Wiadomościach historycznych o sztukach pięknych w dawnej Polsce, zawierających opis dziejów i zabytków budownictwa...” (Warszawa 1847—1849 r., dwa tomy); KONSTANTY TYSZKIEWICZ w „Wiadomości historycznej o zamkach, horodyszczach i okopiskach starożytnych na Litwie i Rusi” (Wilno 1859 r.); JÓZEF ŁUKASZEWICZ w „Krótkim opisie historycznym kościołów... w dawnej diecezyi Poznańskiej” (Poznań 1858—1864 r., trzy tomy); Ks. IGNACY POLKOWSKI w „Katedrze Gnieźnieńskiej” (Gniezno 1874—1876 r.).

Wymienione tu zostały tylko prace ważniejsze. Spis prac odnoszących się do poszczególnych zabytków budownictwa w kraju podany jest w *Bibliografii Historii Polskiej* d-ra LUDWIKA FINKLA.

4. Ostatnie czasy (1875—1907 r.) Poznań, Wilno, Warszawa.

W ciągu ostatniej ćwierci ubiegłego stulecia, rozwija się równocześnie piśmiennictwo budownicze w trzech ogniskach: warszawskim, lwowskim i krakowskim, zaopatrzonych w czasopisma, uprawiające architekturę obok innych działów techniki. Poza temi trzema ogniskami w innych dzielnicach kraju zaznaczyć można tylko oderwane usiłowania.

Najwytrwalej, choć w najcięższych postawieni warunkach, pracowali budowniczowie poznańscy. W warszawskim czasopiśmie *Inżynieria i Budownictwo* podany był w 1879 r. projekt bud. K. BALLESTEDTA „Dom przy ul. Małorycerskiej w Poznaniu”. W 1888 r., gdy technicy poznańscy zjednoczeni wtedy od lat paru w kole zawodowym, przyłączyli się do Towarzystwa Przyjaciół Nauk i wytworzyli w jego łonie wydział techniczny, wiceprezesem wydziału był bud. JAN RAKOWICZ, który na jednym z posiedzeń miał wykład „O najważniejszych zabytkach architektonicznych Weroni”, streszczony w *Czasop. Techn.* lwowskim (1888 r.). W 1890 r. mówił „O cechach charakterystycznych dawniejszych kościołów w Wielkopolsce” i „O nowoczesnych poglądach na wewnętrzne urządzenia kościołów parafialnych katolickich”. W r. 1892 wyszła w Poznaniu z 2 tabl. broszurka JANA RAKOWICZA i WINCENTEGO DYLEWSKIEGO: „Projekta do budowy domów frontowych przed teatrem polskim w Poznaniu”. Po kilku latach, w ciągu których wydział techniczny nie istniał, gdy w 1895 r. technicy poznańscy znów zbierać się za-

czeli, bud. RAKOWICZ objaśniał na jednym z zebrań swój „Projekt kościoła wiejskiego w Mądrzem pod Środą“.

W 1896 r. nastąpiło nowe przyłączenie się techników poznańskich do Tow. Przyj. Nauk i od tego czasu w wydziale przyrodników i techników, któremu przewodniczy dr. FR. CHŁAPOWSKI, zastępcą przewodniczącego jest inż. RYDYGIER. W r. 1898 mówił inż. RYDYGIER na jednym z posiedzeń „O bazylikach starożytnych i chrześcijańskich“.

Na zebraniach techników poznańskich występowali oprócz wymienionych z odczytami architektonicznej treści: JULIAN GRABSKI „O systemie stawiania budynków gospodarskich“ (1888 r.); STANISŁAW ZEYLAND „O architekturze hellenistycznej (1888 r.), „O powstaniu starochrześcijańskiej formy bazylikowej“ (1891 r.), „O budowlach w Zakopanem“, „O odpowiednim zastosowaniu różnych stylów do nowoczesnego umeblowania mieszkań naszych“ (1895 r.); LUDWIK FRANKIEWICZ „O wyzyskaniu gruntów (placów) w Poznaniu i o rozkładzie na nich mieszkań“ (1895 r.). Odczyty wygłoszone w 1895 r. streszczone były w artykule: „Z życia technicznego w W. Księstwie Poznańskim“, podanym w *Czasop. Techn.* lwowskim z r. 1896.

Ze sprawozdań rocznych wydziału przyrodników i techników, podawanych w *Rocznikach Tow. P.N.*, notujemy przedstawiane projekty budownictwa: STANISŁAWA BORUCKIEGO „Szkic do budowy kościoła Ś. Łazarza pod Poznaniem“, LUDWIKA FRANKIEWICZA „Projekt fabryki papierosów“ (1896 r.), dalej bezimienny odczyt: „O budownictwie w dawnej Polsce od najdawniejszych czasów aż do wieku XVI-go“, wreszcie odczyty F. ZAKRZEWSKIEGO „O szkodliwym wpływie wody na budynki“ (1904 r.) i K. RUCIŃSKIEGO „Kilka uwag o stylach“, „Stosunek kultury do sztuki“ (1904 r.).

Oddzielnie wydaną została w Poznaniu w r. 1896 broszura ZYGmunTA ks. CZARTORYSKIEGO: „O stylu krajowym w budownictwie wiejskim“¹⁾. Autor, określiwszy charakterystyczne cechy naszych dawnych budowli wiejskich, przechowane w niektórych nowszych, powstaje przeciwko pruskim typom budowli, rozpowszechniającym się w Poznańskim i zachodnich częściach Królestwa.

W Wilnie dr. WL. ZAHORSKI wydał opis „Katedry Wi-

¹⁾ 8°, str. 69.

leńskiej¹⁾, obejmujący obok skrzętnie zebranych szczegółów historycznych, fotodruki zewnętrznego i wewnętrznego widoków katedry, odbudowanej przez GUCEWICZA.

W Warszawie, wychodzący od początku 1875 r. *Przegląd Techniczny*, w pierwszych latach wydawnictwa mniej się zajmował architekturą. Podano za ledwie: w 1875 r. „Projekt dworu wiejskiego” (drewnianego) cenionego budowniczego warszawskiego JÓZEFA ORŁOWSKIEGO (ur. 1822, zm. 1880 r.), w 1876 r. „Projekt domu wiejskiego dla właściciela średniej zamożności” budowniczych KAROLA CHOJNACKIEGO i BRONISŁAWA ŻOCHOWSKIEGO, w 1877 r. artykuł ALEKSANDRA BOROWSKIEGO „Wyrabianie cegły wapiennej i budowla z niej według d-ra BERNHARDIEGO”, w 1878 r. budowniczego m. Przemysła MICHAŁA ZAJĄCZKOWSKIEGO (ur. 1842, zm. 1900 r.) „Przewietrzanie mieszkań i ich ogrzewanie ciepłem powietrzem”, a w 1880 r. artykuł tegoż „O grzybie drzewnym domowym, warunkach jego pojawiania się i sposobach tępienia”. Redakcja nie liczyła wtedy w swem gronie żadnego budowniczego a mały format pisma nie zachęcał architektów do ogłaszania w niem projektów.

Na rozwój piśmiennictwa budowniczego w Warszawie wywarło też wpływ zbawienny założenie w 1879 r. drugiego czasopisma technicznego *Inżynierji i Budownictwa*. Dwutygodnik ten, w dużym formacie, wydawać zaczęli młodzi inżynierowie ze szkoły gandawskiej, WIKTOR CZARLIŃSKI i WITOLD ŻUKOWSKI. Jako redaktor odpowiedzialny podpisywał pismo bud. STANISŁAW GRZYWIŃSKI (ur. 1839, zm. 1880 r.). Redakcja dołożyła starań by pobudzić do pracy piśmienniczej budowniczych krajowych i zaraz w pierwszych dwóch latach ogłosiła wiele projektów i artykułów. Z grona redakcyjnego: CZARLIŃSKI drukował „Budownictwo wiejskie” (1879/80 r.), opracowane podług dzieł francuskich, niemieckich i angielskich a GRZYWIŃSKI zamieszczał projekty: „Dwór wiejski w dobrach Srebrna w pow. Łęczyckim” (1879 r.) i „Dwór wiejski w dobrach Kamień w pow. Lipnowskim” (1880 r.).

¹⁾ Katedra Wileńska. Opracował dr. Władysław Zahorski. Ilustracje podług fotografii S. Fleury'ego oraz autora. Wilno. Nakład księgarni Józefa Zawadzkiego 1904. 8°, str. 226 z 74 fotodrukami oraz tablicą przedstawiającą: „Plan Górnego Zamku i dolnego pałacu W. W. Xiążąt Lit. i innych budowli należących do okręgu Zamkowego. Zrysowany przez Architekta Król. S. Kosse, 1779 r.”.

Zmarłego GRZYWIŃSKIEGO zastąpił w redakcyi JULIUSZ ŚWIECIAŃOWSKI (ur. 1834, zm. 1900 r.), autor wydanej w 1877 r. w Berlinie niemieckiej broszury o skali muzycznej w architekturze¹⁾ Był to system podobny do, wspomnianego przez SZULCA w 1802 r., ujęcia w prawa harmonijne wymiarów członków architektonicznych. Prawa te sprawdzały się na wielu pomnikach starożytnego budownictwa, autor jednak przeceniał ich znaczenie i usiłował odnajdywać je wszędzie. Przedstawivszy swe poglądy w artykule: „Trzy pytania: czy istnieje bezwzględne piękno, czy Grecy znali jego prawa, w jaki sposób jest możebnem odrodzenie sztuki?“, rozwijał je dalej w artykułach: „Co wpływa na stosunki wymiarów przestrzeni architektonicznych“, „Skala estetyczna budownictwa greckiego i rzymskiego“ (1879 r.), „Kapitel korynki monumentu Lysikratesa w Atenach“ (1880 r.), drukując przytem inne drobniejsze²⁾. Po wejściu do redakcyi nie pisał już o skali, o której wydał oddzielne broszury³⁾ i tylko w 1883 r. podał rzecz „O piecach służących do ogrzewania, wentylacyi i oznaczania wilgotnych mieszkań“. Jednocześnie propagował skalę w *Przeglądzie Technicznym* w artykule „Kapitele z kwiatów rodzimych“ (1883 r.). Później w temże piśmie podał swój projekt: „Ołtarz wielki do kościoła w Strzegocinie pod Kutnem, harmonizowany przez W. KRZESIŃSKIEGO“.

¹⁾ Die musikalische Scala in der Welt, mit einem Auszug aus dem gekrönten Werke: „Die aestetische Scala der griechischen und römischen Baukunst“. Autor powołuje się w tej broszurze na rozprawę swą: „Drei Fragen“, ogłoszoną w tymże 1877 r. w czasopiśmie *Rombergs Zeitschrift*.

²⁾ „Co wpływa na rozwój piękna każdej miejscowości geograficznej wogóle a w szczególe na użycie barw w malarstwie“ (1879 r.), „Piec do wentylacyi i osuszania mieszkań“, „Doprowadzanie powietrza do przyrządów do ogrzewania mieszkań służących“ (1880 r.).

³⁾ Skala muzyczna w wszechświecie przez Juliusza Świeciańskiego architekta. Z dwiema tablicami. Cena kop. 30. Warszawa 1881. Nakł. Redakcyi czasopisma „Inżynierya i Budownictwo“, 8°, str. 15. Dedykowane Julianowi Zachariewiczowi.

Essai sur l'échelle musicale comme loi de l'harmonie dans l'univers et dans l'art suivi d'un appendice sur l'Architecture classique et de la façade d'un Monument projeté pour la ville de Rome. Avec sept planches par... et publié par la Rédaction du journal „Le Génie et l'Architecture. Prix 10 fr. Varsovie chez Gebethner et Wolff 1881. Folio, str. 18 + XII i siedem tablic. Na tabl. V i VI zastosowanie skali do monumentu Lysikratesa a na tabl. VII do elewacyi pomnika dla Wiktora Emanuela, z projektu bud. St. Adamczewskiego.

(1893 r.). W końcu, w wydanem oddzielnie studyum: „Architektura męzka i żeńska starożytnej Grecyi“¹⁾ doszedł do wniosków, którym bud. KONSTANTY WOJCIECHOWSKI dać musiał stanowczą odprawę²⁾.

Dalszy rozwój działu architektury zawdzięczała *Inżynieria i Budownictwo* bud. STANISŁAWOWI ADAMCZEWSKIEMU. W 1880 r. podał on projekty: „Kościół parafialny w osadzie Targoszyce pow. Bendzińskim“ i „Projekt konkursowy synagogi w Warszawie“, w 1881 r. „Campo santo. Projekt konkursowy budowy cmentarza dla Warszawy z zastosowaniem do palenia ciał“, w 1882 r. artykuł „Z powodu konkursu na pomnik narodowy dla Wiktora Emanuela w Rzymie“. Bud. ADAMCZEWSKI przyjmował udział w tym konkursie³⁾ a wogóle brał się chętnie do pióra, poza obrębem spraw budowniczych⁴⁾. W pocztku 1882 r. wymieniany był na okładce *Inż. i Bud.* jako redaktor, wspólnie z inż. STANISŁAWEM SZAFARKIEWICZEM (ur. 1853, zm. 1885 r.), który od numeru 19 przejął pismo na siebie, zamieniając je na popularne, przeznaczone dla szerszego koła czytelników.

Gorliwa i pełna poświęcenia praca redaktorska SZAFARKIEWICZA, nie uwzględniała już architektury w tym zakresie w jakim traktowaną była w *Inżynierii i Bud.* w pierwszych trzech latach wydawnictwa, zwracając się więcej do budownictwa wiejskiego i przemysłu. Sam on drukował artykuły: w 1882 r. „O lodowniach“ i „O cemencie portlandzkim“, a w 1883 r. „Z przyczyny pożaru Ring teatru w Wiedniu“, „Obliczenie wymiarów komina fabrycznego“, „Budowa dwor-

¹⁾ Warszawa. Teodor Paprocki i S-ka. R. 1894.

²⁾ *Przegląd Techniczny* 1894, t. XXVI, str. 86. Świecianowski ogłosił także w 1895 r. broszurkę: „W drodze do prawdy. Studium nad wpływem woli“ (8°, str. 41), traktującą nieco o spirytyzmie. Na okładce tej broszurki, drukowanej w Warszawie u Noskowskiego, wymienione są dzieła autora: „La loi de l'harmonie dans l'art grec et son application à l'architecture moderne. Paris 1888“, „Die Religion als Grundlage der Gesetze einer allgemeinen Harmonie. Berlin 1891“, „The Egg of Columbus and the Laws of Nature 1893“, oraz jako będące pod prasą: „Jajko Kolumbowe wobec praw natury“ i „Trigonus, palenisko o doszczętnem spalaniu, dla każdego paliwa, funkcjonujące bez wysokich kominów“.

³⁾ Por. przyp. 2) str. 44.

⁴⁾ Oto tytuły jego broszur: Nowa Jerozolima w łonie cywilizacji świata, rzecz na prawach odwiecznej logiki. Kraków 1897, 8°, str. 43 z ryciną. Międzynarodowa reforma finansów na prawach natury. Warszawa – Kraków, 8°, str. 27.

ków wiejskich". W tymże roku, przy *Inżynierji i Bud.* wydawać zaczął *Dodatek dla ślusarzy*¹⁾, który zanim się przemienił na *Dodatek dla ślusarzy i mechaników*, objął wiele szczegółów dotyczących dawnego i nowego ślusarstwa artystycznego. W 1885 r. *Inżynierja i Bud.* wychodziła już bez dodatku, poświęcona głównie ziemianom przemysłowcom. W sierpniu tego roku SZAFARKIEWICZ upadł pod brzemieniem trudności, z jakimi przychodziło mu walczyć nieustannie. Z wydanych siedmiu roczników czasopisma, trzy pierwsze obejmują najwięcej prac odnoszących się do budownictwa, o których przyjdzie nam wspominać, mówiąc o autorach. Tu tylko wymieniamy prace autorów, których nazwisk nie spotyka się w dalszym ciągu, mianowicie: ADAMA DREWNOWSKIEGO „Projekt oszczędnej stodoły“ (1879 r.), ks. WINCENTEGO WITKOWSKIEGO „Projekt przekształcenia górnej części facyaty kościoła W. Świętych w Warszawie“ (1884 r.).

Rozwój działu architektury w *Inżynierji i Budownictwie* sprawił, że i *Przegląd Techniczny* zwrócił na ten dział baczniejszą uwagę. W r. 1881, wydawnictwo podtrzymywane dotąd przez luźne grono ofiarodawców, przejął inż. ✕ WŁADYSŁAW KRONENBERG (ur. 1850, zm. 1892 r.), zmienił format ósemkowy na wielki i umożliwił podawanie starannych tablic rysunków. Redakcyja odwołała się do budowniczych warszawskich, których przedstawiciele weszli do jej grona. Byli to budowniczowie: EDWARD CICHOCKI, WŁADYSŁAW HIRSZEL, ZYGMUNT KIŚLAŃSKI i KONSTANTY WOJCIECHOWSKI.

✕ EDWARD CICHOCKI (ur. 1833, zm. 1899 r.), starszy budowniczy m. Warszawy, przyczynił się do podniesienia działu architektury w *Przegl. Techn.* rozległym wpływem, jaki posiadał w gronie kolegów, opartym na wysokich zaletach charakteru i umysłu. Sam pisał mało. Zamieścił artykuły: „Wynagrodzenia budowniczych“ (1882 r.), „Wniosek w kwestyi budowy pasażu na gruncie dawnej poczty, między Krakowskiem Przedmieściem a Nowo Senatorską w Warszawie (1883 r., wspólnie z inż. STARYNKIEWICZEM, bratem ówczesnego

¹⁾ Dodatek dla ślusarzy, wydawany od 1-go października jako dodatek dla ślusarzy i mechaników. Pismo półmiesięczne, ilustrowane, popularne, redagowane przez St. Szafarkiewicza. Rok I. Warszawa 1883, 4°, str. 216, z rysunkami w tekście i 23 tabl. Dodatek dla ślusarzy i mechaników i t. d. Rok II. Warszawa 1884, 4°, str. 204 i 17 tabl. Roku III wyszło 6 numerów z 4 tabl.

prezydenta miasta), „Przebudowa pomnika Króla Zygmunta III w Warszawie“ (1889 r.), „Kąpiele ludowe natryskowe“ (1889 r.), „Rozporządzenia policyjno-budowlane, dotyczące budowy i urządzenia teatrów, cyrków i lokali na zebrania publiczne w Państwie Pruskiem“ 1890 r.). Wspólnie z bud. EDWARDEM LILPEM, CICHOCKI przyjmował udział w konkursie na budowę domu dla Towarzystwa Kredytowego m. Warszawy, a projekt nagrodzony tych dwóch budowniczych, ogłoszony był w *Inż. i Bud.* w r. 1879. Projekt CICHOCKIEGO „Kościoła pod wezwaniem śś. Piotra i Pawła w Ciechocinku“ podał Z. KISLAŃSKI w *Przegl. Techn.* z r. 1885.

WŁADYSŁAW HIRSZEL (ur. 1829, zm. 1889 r.), uczeń MARCONI'EGO, napisał „Przewodnik dla mularzy“¹⁾, wydawany dwukrotnie w *Bibliotece Rzemieślnika Polskiego*. Książka ta, którą w kilka lat po drugim wydaniu szczegółowo rozbiierał TELESFOR SZPADKOWSKI²⁾, przyznając jej wiele zalet, oddała ważne usługi, jako jedyny przez długie lata podręcznik do nauki mularstwa. W *Przegl. Techn.* zamieścił HIRSZEL: „Projekt kościoła we wsi Lesznie, powiecie Błońskim“ (1881 r.) i „Rzut oka na projekt kaplicy pomnikowo-grobowej dla s. p. Karola Scheiblera, wykonany przez budowniczych P. BRUKAŁSKIEGO i M. TOŁWIŃSKIEGO“ (1884 r.).

Żywą działalność dziennikarską rozwijał ZYGMUNT KISLAŃSKI (ur. 1834, zm. 1897 r.), również uczeń MARCONI'EGO kierujący budową kościoła W. Świętych w Warszawie w *Inż. i Bud.* pomieścił „Kilka słów o ozdabianiu domów w Warszawie“ (1879 r.) a w *Przegl. Techn.* pisał o „Ukończeniu budowy katedry w Kolonii“ i opracowywał rubrykę „Ruchu budowlanego“ (1880 r.). Wszedłszy do redakcy. stał się głównym współpracownikiem działu architektury i podał znaczną liczbę sprawozdań, krytyk i polemik. Niepodobna tu podawać długiego szeregu tytułów tych artykułów z lat 1881—1897, zajmującego prawie całe dwie stronicie *Bibliografii*³⁾ i poprzestać trzeba na orzeczeniu, że w ciągu

¹⁾ Przewodnik dla mularzy, czyli krótki zbiór najcenniejszych wiadomości do nauki mularstwa należących, z 214 drzeworytami w tekście, podług najnowszych źródeł, z zastosowaniem się do potrzeb miejscowych. Warszawa 1873, 8°, k. 2, str. 345 i VI. Wydanie drugie, Warszawa 1878, 8°, str. 381 i VI.

²⁾ *Inżynieria i Budownictwo*, 1884, t. VI, str. 196.

³⁾ Bibliografia trzydziestu siedmiu tomów Przeglądu Technicznego za lat XXV, Edw. Wawrykiewicza, Warszawa 1903.

całego tego czasu KISLAŃSKI nie tylko wspierał gorliwie *Przegl. Techn.* swemi pracami, ale i nie szczędził starań aby dział architektury w piśmie należycie się rozwijał. O niektórych jego sprawozdaniach z wydawnictw lub projektów, przyjdzie nam jeszcze wspominać.

✱ Bud. KONSTANTY WOJCIECHOWSKI, znany ze swych prac w dziedzinie architektury kościelnej, podał „Projekt kościoła parafialnego we wsi Zerzno, pow. Warszawskim“ (1881 r.), pisał o „Wystawie konkursowej z działu architektury“ (1894 r.), o wspominanej „Architekturze męzkiej i żeńskiej SWIECIANOWSKIEGO“ (1894 r.), wreszcie o „Mieszkaniach dla robotników“ (1896 r.). Przez narysowanie trzech tablic do dzieła MATLAKOWSKIEGO „Budownictwo ludowe na Podhalu“, o którym będzie mowa w dalszym ciągu, przyjął udział w najpierwszych usiłowaniach zwrócenia uwagi ogółu budowniczych naszych na chatę zakopiańską. Powołała go też na swego członka Komisyja do badania hist. sztuki Akad. Um. w Krakowie.

Od r. 1881 do ostatnich czasów, redakcyja *Przegl. Techn.* wielokrotnie się zmieniała. Był także czas (1896—1900 r.) powrotu wydawnictwa do małego formatu utrudniającego podawanie prac architektonicznych. W redakcyi wszakże zasiadał zawsze przedstawiciel architektury. Oprócz wymienionych należeli w różnych czasach do redakcyi budowniczowie: JAN HEURICH ojciec, STEFAN SZYLLER, JÓZEF DZIEKOŃSKI, BRONISŁAW ROGÓYSKI, CZESŁAW DOMANIEWSKI i MIKOŁAJ TOŁWIŃSKI.

O poprzednich pracach HEURICHA była już mowa. Ożywienie ruchu piśmienniczego pociągnęło go znów do pióra i podał w *Przegl. Techn.* artykuł „O środkach bezpieczeństwa w teatrach“ (1882 r.) a w *Inż. i Bud.* obszerną pracę „Ogniotrwałość materiałów budowlanych, podług SPILLNER'a i innych autorów“ (1884 r.). Wszedłszy w 1883 r. do redakcyi *Przegl. Techn.*, pisał oprócz drobnych artykułów: „O budowie szkół (1883 r.). W szeregu odczytów technicznych w Resursie Obywatelskiej wygłosił rzecz p. t. „Rozwój historyczny architektury budowli mieszkalnych“ (1884 r.), przedstawiając w krótkim streszczeniu niektóre wyniki badań nowszych historyków architektury. Nad słownictwem pracował gorliwie i zostawił bogaty materiał ¹⁾.

¹⁾ Druk tego materiału rozpoczęty był w *Przegl. Techn.* w r. 1903, w rubryce prac nad słownictwem.

Bud. STEFAN SZYLLER, jeszcze jako stypendysta akademii petersburskiej, ogłaszał w *Przegl. Techn.* ze swych podróży artystycznych: „Zmiany w budowie teatrów proponowane przez Tow. Asphaleia“ (1883 r.), „Londyn i jego budowle. Szkice z podróży“ (1885 r.). Po wejściu do redakcyi podał: „Z Paryża do Hiszpanii, szkice z podróży“, „Jak mogą wyglądać przyszłe hale targowe m. Warszawy“, „Trzy zakłady lecznicze w kantonie Aargau w Szwajcaryi“ (1887 r.), „Środki dostarczania budynkom ciepła i światła słonecznego“ (1888 r.). Później zamieszczał w *Przegl. Techn.* niektóre ze swych licznych i ogólnie cenionych projektów: „Projekt kościoła parafialnego dla Dłutowa w Mławskiem“ (1894 r.), „Budynki Szkoły Politechnicznej w Warsz.“ „Halle targowe w Warsz.“, „Dom Kasy Przemysłowców“ (1901 r.), „Projekt nagrodzony powiększenia gmachu Muzeum P. i R. w W.“, „Szkic do projektu kościoła w Sielcach pod Sosnowicami“ (1903 r.). Inne ogłaszane były w *Architekcie* krakowskim: „Gmach Tow. Zachęty Sztuk Pięknych“ (1900), „Dom dochodowy (Br. bar. Lessera)“ (1903 r.), „Politechnika Warszawska, Pawilon Fizyki i Elektrotechniki“ (1904 r.), „Kościół w Charłupi małej“, „Kościół w Ciepeliowie“, „Ambona w Płocku“ (1905 r.). „Dom dochodowy Warszawskich Teatrów Rządowych“, „Dom dochodowy w Warszawie, Nowowiejska 19“ (1906). Bud. SZYLLER należy obecnie do Komisji redakcyjnej działu „Architektura“ w *Przegl. Techn.*

Bud. JÓZEF DZIEKOŃSKI podawał początkowo swe projekty w *Inż. i Bud.*: „Nowy kościół w Zakopanem“ (1879 r.), „Szkic do projektu Ateneum dla Warszawy“ (1880 r., wspólnie z bud. F. BRAUMANEM), „Fabryka wyrobów z gliny palonej“ (1881 r.). W *Prz. Techn.* zamieszczone były w 1887 r. projekty nagrodzone kościoła na Pradze a na ich czele projekt bud. DZIEKOŃSKIEGO, który otrzymał pierwszą nagrodę. O rozpoczęciu budowy pisał tamże bud. DZIEKOŃSKI w 1888 r. Wszedłszy do redakcyi pisał o dokonywanej wtedy restauracyi wnętrza „Kościoła N. P. Maryi w Krakowie“, o „Przebudowie kościoła Ś. Aleksandra i budowie kościoła praskiego“ według własnych projektów i znów rozbierając opisy W. ŁUSZCZKIEWICZA o „Restauracyi wnętrza prezbiterium kościoła N. P. Maryi w Krakowie“ (1889 r.). Później podał „Szkic do projektu dworca drogi żel.“ (1892 r.), „Kościół w Będkowie“, „Przebudowa domu № 1722 w Alei Ujazdowskiej w Warszawie“ (1894 r.), „Kościół pod wezwaniem Zba-

wiciela w Warszawie" (1901 r.). W *Architeckie* podane były jego projekty: „Kościół Św. Floryana na Pradze“, „Kościół w Grybowie“, projekt wykonany wspólnie z bud. PANCAKIEWICZEM (1900 r.), „Mauzoleum ś. p. Karola Scheiblera na cmentarzu ewang. w Łodzi“, wspólnie z bud. E. LILPOPEM (1902 r.). „Kościół Zbawiciela w Warsz.“ (1901 r. z bud. PANCAKIEWICZEM i ŻYCHIEWICZEM), „Przebudowa kościoła Ś. Aleksandra w Warsz.“ (1903 r.), „Kościół Ś. Stanisława na Woli“ (1905 r.). W *Przegl. Techn.* w artykule „Architekt profesor ODRZYWOŁSKI“ (1907 r.) uwydatnił umiejętnie zasługi architekta krakowskiego.

Artykuł „Kościół w Będkowie“ stanowił uzupełnienie wydanej przez bud. DZIEKOŃSKIEGO w 1893 r. „Monografii kościoła parafialnego w Będkowie“¹⁾. O tej pięknej pracy pisali z uznaniem: Z. KISLAŃSKI w *Przegl. Techn.*²⁾ i WŁ. EKIELSKI w *Czasop. Techn.* krakowskiem³⁾. Rozbierał ją i uzupełniał badaniami archiwalnymi WŁ. ŁUSZCZKIEWICZ⁴⁾. Bud. DZIEKOŃSKI jest członkiem Komisji Akad. Umiej. do badania historii sztuki w Polsce.

Bud. BRONISŁAW ROGÓYSKI bierze udział w redakcyi *Przegl. Techn.* od r. 1896. Pisał: „Kilka słów o nowych kierunkach w architekturze dzisiejszej“ (1897 r.), streszczając poglądy ZANNONI'EGO, PLANAT'A, a głównie CLOQUET'A, krytykując nadmiar ozdób i częstą ich niestosowność. Krytykę poparł Z. KISLAŃSKI⁵⁾, dorzucając poglądy innych estetyków francuskich. Z projektów bud. ROGÓYSKIEGO podawane były: „Budynki Szkoły Politechnicznej“ (1901 r.), „Dom firmy Drzewiecki i Jeziorański“ (1905 r.), „Projekt konkursowy dojazdu do nowego mostu“ (1906 r.), a w *Architeckie* projekt konkursowy (wspólnie z bud. J. MAZURKIEWICZEM) domu na placu Ś. Aleksandra w Warszawie (1900 r.), „Klub wioślarzy w W.“ (1901 r.), Dom (róg Foksalu i Wróblej) w W.“ (1905 r.). Od roku zeszłego należy także do Komisji redakcyjnej działu arch. w *Przegl. Techn.* i podał w nim swój projekt „Dom księgarni nakładowej Gebethner i Wolff w Warszawie“ (1907 r.).

Bud. CZESŁAW DOMANIEWSKI należał do redakcyi *Przegl. Techn.* w latach 1896—1900 i opracowywał szczegółowe kwe-

¹⁾ Kraków i Petersburg 1893, 4°, str. 8, z 6 tabl.

²⁾ R. 1893, t. XXX, str. 238.

³⁾ R. 1894, t. VIII, str. 68.

⁴⁾ *Przegląd Polski* za grudzień 1893 r.

⁵⁾ *Przegl. Techn.* 1897, t. XXXV, str. 147.

stye odnoszące się do budownictwa w artykułach: „Piec kaflowy“ (1897 r.), „Układanie posadzek w domach nowych“ (1898 r.), „Składy na siano. Typy normalne w posiadłościach księcia Lichtenstein'a w Austrii“, „Wydaźność cementu portlandzkiego“ (1899 r.), „Sposoby oznaczania wilgoci muru na zaprawie cementowej“ (1901 r.), wspólnie z bud. JANEM HEURICHEM synem „Projekt konkursowy dojazdu do nowego mostu miejskiego na Wiśle w Warszawie“ (1906 r.). Jako członek Komisji redakcyjnej działu architektonicznego podał artykuł „Nowy dworzec dróg żelaznych w Hamburgu“ (1907 r.). W *Architeckie* podał razem z bud. DZIEKOŃSKIM: „Prawidła konkursów architektonicznych“ (1901 r.) a następnie projekt własny „Domu Zarządu warsztatów dr. żel. Warsz.-Wied. w Żbikowie pod Pruszkowem“ (1902 r.). Wspólnie z MARYANEM WAWRZENIECKIM wydał broszurę popularną: „Rozróżnianie stylów w architekturze, dla poświęcających się sztuce stosowanej oraz do użytku ogółu“¹⁾.

Bud. MIKOŁAJ TOŁWIŃSKI, profesor Politechniki Warszawskiej, należał do redakcyi w latach 1902 — 1905. W *Przegl. Techn.* podany był w 1884 r. jego projekt kaplicy pomnikowo-grobowej dla K. Scheibler'a (wspólnie z bud. P. BRUKALSKIM), w 1895 r. projekt konkursowy na budowę gmachu Tow. Zach. Szt. P., a w 1905 r. „Dom № 3 przy ul. Służewskiej“. W *Architeckie* zamieścił „Projekt na Kościół we wsi Kampinos“ (1903 r.).

Z inżynierów biorących udział w redakcyi *Przegl. Techn.*, dwaj pracowali także w zakresie piśmiennictwa budowniczego. Inż. KAZIMIERZ OBRĘBOWICZ, dla wydawnictwa rolniczego pod redakcyą AL. TRYLSKIEGO napisał w 1886 r. „Krótki zarys budownictwa wiejskiego“²⁾. Książka podobna była wtedy nader pożądaną, gdyż wydane poprzednio „Budownictwo wiejskie“ HARRES'A³⁾, pomimo licznych usterek wykazywanych przez poważnych recenzentów⁴⁾, zostało wyczerpane. Podręcznik inż. OBRĘBOWICZA napisany był przystępnie, zwięźle i ze znajomością przedmiotu⁵⁾.

¹⁾ Warszawa 1900, 8° większe, str. 19 z 200 rys.

²⁾ Warszawa 1886, 8°, str. 245 i II.

³⁾ Przekład z niemieckiego. Warszawa 1883, 8°, str. 383.

⁴⁾ J. Heurich w *Przegl. Techn.* 1883, str. 37, F. Szpadkowski w *Inż. i Bud.* 1884, str. 147, 172.

⁵⁾ Recenzja Z. Kiślańskiego w *Przegl. Techn.* 1886, str. 156.

X Inż. JAKÓB HEILPERN drukował w *Inż. i Bud.* artykuły odnoszące się do budownictwa: „Obliczenie dachów, kolumn, wież i kominów ze względu na ich ciężar własny, ciężar śniegu i nacisk wiatru“ (1882 r.), „Łączenie piorunochronów z rurami gazowymi i wodociągowymi w miastach“ (1883 r.). W *Przegl. Techn.* zdawał sprawę z broszury W. W. CHRZANOWSKIEGO o budowlach i ceglach wapienno-piaskowych ¹⁾, podnosząc jej znaczenie i zalety (1883 r.). Podjąwszy pracę napisania „Nauki Mularstwa“ w szerokim zakresie, wydał w 1894 r. część pierwszą tomu I ²⁾, obejmującą wiadomości z nauk zasadniczych, mianowicie: matematyki, mechaniki i chemii. Część druga tomu I ³⁾, wydana w dwa lata później, traktuje o materiałach mularskich. Doborem treści i sumiennością opracowania obie wydane części tomu I dzieła inż. HEILPERNA zaliczają się do cennych nabytków naszego piśmiennictwa technicznego ⁴⁾, wypełniając zdawna odczuwany brak w danym zakresie. Żałować wypada, że wskutek naszych trudności wydawniczych dalsze części dzieła dotąd nie wyszły.

Przechodząc do współpracowników omawianych czasopism, spotykamy najpierw w tem gronie budowniczego, o którego działalności piśmienniczej w pierwszej połowie stulecia była już mowa, mianowicie TELESFORA SZPADKOWSKIEGO. Po powrocie z Kaukazu pisywał drobne artykuły do różnych wydawnictw ⁴⁾, w *Inż. i Bud.* podał: „Cegła słomianka na budowie wiejskie“, „Wystawa roln. przem. Dział budowlany“ (1885 r.) a w *Przegl. Techn.* dobrze napisaną rzecz: „Zabezpieczenie budowli od wilgoci gruntowej w Warszawie“ (1885 r.). Wogóle, SZPADKOWSKI posiadał spory zasób wiadomości praktycznych, wyrobione pióro, zdolność populary-

¹⁾ Budowla mieszaniną wapna z piaskiem oraz sposób robienia cegieł wapienno-piaskowych z objaśnieniami i ilustrowaniami dla użytku budownictwa wiejskiego, podał Wincenty Wiktor Chrzanowski. Włocławek, nakł. i dr. H. Neumana 1883, str. 58, II i 1 tabl. rys.

²⁾ Warszawa 1894, wielkie 8°, 527 str., z 825 drzeworytami i tablicą chromolitografowaną. Wydawnictwo Zgromadzenia mularzy w Warszawie.

³⁾ Warszawa 1896, wielkie 8°, 586 str., z 148 drzew. w tekście.

⁴⁾ Por. recenzje inż. K. Obrębowicza w *Przegl. Techn.* r. 1894, str. 260 i r. 1896, str. 20.

⁵⁾ Między innemi podał w 1873: „Cieplarnie“ (*Encykl. Roln.* t. I), „Dachy metalowe nitowane“ (*Gazeta Przem.-Rzem.*), „Ulepszone krycie dachów metalowych Zymśa“ (*Tygodnik Przem.-Handl.*).

zowania spraw technicznych nawet zawilych, wreszcie pewną skłonność do tonu polemicznego. Oddzielnie, z funduszu zapomogowego Wł. Peplowskiego, pozostającego w rozporządzeniu Kasy Mianowskiego wydaną została SZPADKOWSKIEGO „Nauka Murarstwa. I. Wiązania murowe z kamienia i cegły w murach ciągłych, w słupach, w kominach domowych i fabrycznych“¹⁾. Treściwy tekst tej książki zdobią liczne kolorowane tablice rysunków.

Z rozpoczynających piśmienniczą działalność w *Inż. i Bud.* wyróżnił się młody budowniczy KAZIMIERZ KLECZKOWSKI (ur. 1856, zm. 1898 r.). Pierwsza jego praca: „Myśl o stylu doryckim“ (1881 r.), barwnie i przystępnie, chociaż nie dość systematycznie, streszczała wyniki nowszych badań nad szczątkami architektury greckiej. Podał następnie sprawozdanie z działu artystycznego „Wystawy w pałacu Brühlowskim“ (1881 r.) a w r. 1885, z zapomogi Kasy Mianowskiego wydał pierwszą część obszerniejszej pracy: „Analiza kształtów architektury“²⁾. Pracę tę ocenił sumiennie JAN HEURICH³⁾, przyznając jej wiele zalet, określając ją wszakże jako zbiór oddzielnych rozpraw z dziedziny filozofii architektury, związanych ze sobą jedną myślą przewodnią ale nie wyczerpujących przedmiotu. Autor polemizował co do tego poglądu z recenzentem, który w odpowiedzi wymotywował ściśle swe zdanie⁴⁾.

Prowadząc dalej swą pracę, KLECZKOWSKI pisywał artykuły popularne z dziedziny filozofii i historii sztuki i wydał oddzielnie broszurę: „Piękno u ogniska domowego“ (1888 r.). Otrzymawszy docenturę w Politechnice Lwowskiej, wykładał estetykę i teorię kompozycji architektonicznej; w *Czasop. Techn.* lwowskiem podał: „Rozbiór konkursów na rozszerzenie kościoła św. Aleksandra i na budowę parafialnego paraskiego w Warszawie“ (1888 r.), „Wyższe studia architektoniczne“ (streszczenie odczytu wygłoszonego w Tow. Politechnicznym), „Nagrodzone projekty na budowę muzeum przemysłowego we Lwowie“ (1890 r.). Wtedy też wyszła druga

¹⁾ Warszawa 1894, 8°, str. 54, tabl. kolor. 106.

²⁾ Warszawa 1885, 8°, str. 101 z 22 fotodr.

³⁾ *Przegl. Techn.* 1886, t. XXIII, str. 32.

⁴⁾ *Przegl. Techn.* 1886, t. XXIII, str. 76. Drugą recenzję również ścisłą a dla autora przychylniejszą podał w *Czasop. Techn.* lwowskiem (1888) bud. Witold K. Krzesiński.

część jego „Analizy...”¹⁾. W *Przegl. Techn.* nie było o niej wzmianki a w *Czasop. Techn.* krakowskiem podał nader surową recenzję J. K. WDOWISZEWSKI. Autor replikował w *Czasop. Techn.* lwowskiem (1890 r.). Wogóle „Analiza” KLECZKOWSKIEGO, jakkolwiek nie stanowiąca pracy wykończonoj i zrównoważonej co do poglądów, zasługuje na uwagę i czytana być może nie bez pożytku. KLECZKOWSKI drukował jeszcze w *Przegl. Techn.* dobry artykuł: „Linia piękności” a przy nim „Uwagi p. PLANAT nad niektórymi konstrukcyami żelaznemi i poglądy ogólne p. L. TRZESCHTIK na architekturę (1892 r.).

Równocześnie z KLECZKOWSKIM pracować zaczął na niewie piśmienniczej, zasłużony później budowniczy JAN HINZ (ur. 1842, zm. 1902 r.). Studya architektoniczne, rozpoczęte w warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych i w pracowni JANA HEURICHA ojca, prowadził HINZ w Politechnice Monachijskiej, gdzie następnie przez lat kilka był asystentem profesorów: NEUREUTHER’a i GOTTGEBREU’a. W 1879 rozpoczął samodzielną praktykę w Warszawie, a w 1881 r. podał pierwsze swe prace w *Przegl. Techn.* „Plany domów mieszkalnych warszawskich i zagranicznych” i w *Inż. i Bud.*: „Projekt Ateneum dla Tow. Zachęty Szt. Piękn., Muzeum Przemysłu i Tow. Muzycznego”. Dalsze prace HINZA drukowane były w *Przegl. Techn.*: „Domy mieszkalne dla rzemieślników”, „O budowie teatrów” (1882 r.), „Niektóre wiązania dachowe”, „Łaźnie ludowe”, „Nowy teatr miejski w Bernie”, „Kościół na Bielanach pod Warszawą” (1883 r.). Podane były tamże z opisami Z. KISLAŃSKIEGO projekty konkursowe nagrodzone HINZA: „Szkoly realnej w Sosnowicach” i „Kaplicy grobowej K. Scheiblera w Łodzi” (1883 r.); ten ostatni projekt w *Inż. i Bud.* z opisem HINZA (1884 r.).

Wzmiankowana monografia kościoła na Bielanach stała się punktem wyjścia dalszych prac HINZA w zakresie zbierania krajowych zabytków architektury. Prowadził on te prace z niezwykłą sumiennością i znacznemi ofiarami materyalnymi. W 1886 r. wydawać zaczął zeszytami „Szkice architektoniczne krajowych dzieł sztuki” i do r. 1889 zebrał się z tych zeszytów wcale pokaźny pierwszy tom wydawnictwa²⁾. Tom ten obejmuje następujące opisy i rysunki: „Kościół

¹⁾ Warszawa 1890, 8°, str. 114 z 65 rysunkami w tekście.

²⁾ Warszawa 1889, 4°, str. 48 i 40 tablic fotodr.

Panny Maryi na Nowem Mieście" (opis budowniczego F. W. ZYGADLEWICZA), „Ambona w kościele Ś-go Krzyża“, „Pałac zwany Łazienki Królewskie“, „Kościół Katedralny Ś-go Jana“, „Zamek w Janowcu nad Wisłą“, „Budowle w Kazimierzu nad Wisłą“, „Kościół w Starym Korczynie“, „Dawny pałac w Otwocku“, „Stalle w kościele katedralnym Ś-go Jana“, „Kościół parafialny w Rokitnie“, „Kościół parafialny N. Maryi Panny w Wiślicy“, „Ratusz w Pabianicach“, „Kościół Ś-go Mikołaja w Kaliszu“, „Kościół parafialny w Krzepicach“, „Kościół Ś-go Mikołaja w Łomży“, „Kościół parafialny w Lubaniu“, „Kościół na Bielanych pod Warszawą“ (opis Z. KISŁAŃSKIEGO), „Pomnik Ks. Józefa Poniatowskiego w Homlu“, „Ratusz i dzwonnica w Siedlcach“ (opis podznaczony literą *M*), „Dawna synagoga w Nasielsku“, „Kościół parafialny na Pradze pod Warszawą“, „Kościół parafialny w m. Szawle“, „B. Klasztor Ś-go Krzyża na Łysej Górze“, „Ratusz w Sandomierzu“, „Kościół Ś-ej Anny w Końskowoli“. Wydawnictwo HINZA stanowiło pierwszy zbiór zabytków architektonicznych krajowych; zaprojektowane i obmyślane szeroko, przechodziło siły jednostki i dla braku funduszków musiało zostać przerwane.

Po zawieszeniu wydawnictwa pochłonięły HINZA prace zawodowe a opisy niektórych pozostały w piśmiennictwie. W *Przegl. Techn.* podane były: „Budynki szkoły mechaniczno-technicznej imienia H. Wawelberga i St. Rotwanda w Warszawie“ (1897 r.), „Kościół parafialny w Markach pod Warszawą“ (1901 r.), „Kościół parafialny w Gozdowie“ (1902 r.), „Warsztaty do nauki rzemiosł warszawskiej Gminy starożytnych“ (1903 r.). Był to ostatni projekt, ogłoszony już po zgonie zasłużonego pracownika.

Konkurs na budowę gmachu teatru i resursy w Lublinie, ogłoszony w *Inż. i Bud.* w 1882 r. stał się powodem wystąpienia z pracami piśmienniczymi dwóch młodych budowniczych. Na konkursie przyznana została pierwsza nagroda KARŁOWI KOZŁOWSKIEMU (ur. 1847, zm. 1902 r.). Ogłosił on przedtem w *Inż. i Bud.* projekt „Muzeum rybactwa w Warszawie“ (1881 r.) a następnie wystąpił w temże piśmie ze swym projektem nagrodzonym oraz z projektami „Pałac w Łubunowie“, „Dworek dla obywatela średniej zamożności“, „Stacya Letnich Mieszkań“ (1882 r.). Jego „Projekt teatru dla zakładu leczniczego w Ciechocinku“, z opisem Z. KISŁAŃSKIEGO, podany był w *Przegl. Techn.* (1884 r.). Z dalszych

prac KOZŁOWSKIEGO najwybitniejszą stanowił gmach Filharmonii Warszawskiej, opisany w *Przegl. Techn.* (1902 r.).

Drugą nagrodę na konkursie teatru lubelskiego otrzymała spółka budowniczych: STEFANA SZYLLERA, ANTONIEGO JABŁOŃSKIEGO i HIERONIMA OSSUCHOWSKIEGO. Konkurs, krytykowany ostro przez Z. KISLAŃSKIEGO w *Przegl. Techn.*, wywołał odpowiedź St. SZAFARKIEWICZA w *Inż. i Bud.* Jeden z autorów projektu odznaczonego drugą nagrodą bud. ANTONI JABŁOŃSKI podał w *Przegl. Techn.* opis tego projektu a zarazem szczegółową krytykę projektu KOZŁOWSKIEGO (1882 r.), nie zarzucając odtąd prac piśmienniczych. W szeregu odczytów w Resursie Obywatelskiej w r. 1883 wygłosił rzecz „O pomniku jako dziele sztuki“. W ostatnich latach drukował parę pięknych prac teoretycznych. W artykule „Co jest logiką w architekturze?“ (*Przegl. Techn.* 1899 r.) dowodził, że logiką sztuki wogóle a architektury w szczególności jest czyste uczucie. W artykule: „Przegląd projektów konkursowych na kościół pod wezwaniem Zbawiciela w Warszawie“ (*Przegl. Techn.* 1901 r.) rozebrał szczegółowo zalety i wady tych projektów ¹⁾. Oddzielnie wydane studium z dziedziny estetyki: „Przodownica sztuk plastycznych“ ²⁾, wykazuje pierwszeństwo architektury w szeregu tych sztuk. Wreszcie w *Architekcie* krakowskim podany był projekt bud. JABŁOŃSKIEGO „Biblioteka Uniw. Warsz.“ (1900 r.) i artykuł „O stylu zakopiańskim (1902 r.), o którym przyjdzie nam jeszcze wspominać.

Na konkursie rocznym Towarzystwa Zachęty Szt. P. w 1877 r. nagrodzoną była praca młodego budowniczego WŁADYSŁAWA MARCONI'EGO: „Architektoniczne nakrycie pomnika Moniuszki“, podana w *Inż. i Bud.* w 1879 r. Bud. WŁ. MARCONI, oddany następnie praktyce budowlanej w Warszawie, wznosił w ostatnich latach wielkie budowle, o których znajdujemy wiadomości w *Przegl. Techn.*: „Gmach Towarzystwa Ubezpieczeń Rosya w Warszawie“ (1901 r.) i w *Architekcie* krakowskim: „Hotel Bristol w Warszawie“ (1902 r.). W tem ostatniem czasopiśmie podana była jeszcze jego „Brama pałacu hr. Potockich w Warszawie“ (1902 r.). W r. 1894, wspólnie ze swym bratem bud. JANEM MARCONIM, podjął cenne wydawnictwo „Album architektonicznych zabytków

¹⁾ Projekty same podane były w *Przegl. Techn.* (1901 r.).

²⁾ Warszawa 1902, 8°, str. 51 z 10 rys.

od XII do XIX wieku“, którego do r. 1901 wyszło szesnaście zeszytów, obejmujących każdy 10 tablic fotodruków (0,33 m szer., 0,50 m wys.), bez tekstu, ze spisami tablic na okładkach. Piękne fotodruki przedstawiają elewacje dawnych budowli, bramy, pomniki, ambony, stalle i t. p. szczegóły. Szkoda że pominięto plany, pozwalające ściślej zdawać sobie sprawę z dawnych zabytków. Nie mogąc przytaczać tu spisu rzeczy, wspomnimy, że w „Albumie“ podane zostały elewacje lub szczegóły następujących budowli warszawskich: kościołów Ś-go Jana, Wizytek, Sakramentek, N. P. Maryi; pałaców Izby sądowej, Brühlowskiego, hr. Aug. Potockiego, hr. Łubieńskich (dawne Tivoli), Blanca (na placu Teatralnym), Wilanowskiego; domów Röslera, Dobrycza, Fukiera. W ostatnich zeszytach uwzględnione zostały budowle Sandomierza, Krakowa i t. d.

W *Inż. i Bud.* z r. 1879 podali jeszcze: inż. bud. Str. Kosiński artykuł „O warunkach akustycznych wymaganych w budownictwie“, bud. Witold Krzesiński—sporządzoną według skali estetycznej J. Świeciańskiego „Analizę estetyczną gżemu głównego nad portykiem Panteonu i świątyni Dioskura (dawniej Jowisza Statora) w Rzymie a Franciszek Brauman (ur. 1838, zm. 1904 r.) „Projekt domu zabaw publicznych“. O Braumana projekcie Ateneum była już mowa przy pracach bud. J. Dziekońskiego. Jego projekty domów prywatnych, odznaczające się doskonale obmyślanymi planami, podane były w *Przegl. Techn.* przy artykule „Prace architektoniczne Franciszka Braumana“ (1904 r.).

Witold Lanci (ur. 1828, zm. 1892 r.) podał w *Inż. i Bud.*: „Dom inż. Chrzanowskiego Królewska 17“ (1880 r.), „Dom K. Granzowa przy ul. Królewskiej“ (1881 r.). W *Przegl. Techn.* Z. Kiślański opisywał Lanci'ego „Projekt konkursowy domu K. Szlenkiera na placu Zielonym w Warszawie“ (1892 r.) i „Dom Granzowa“ (1895 r.).

W *Inż. i Bud.* z r. 1881 podany był z opisem J. Świeciańskiego: „Plan kościoła parafialnego w Goworowie“, zbudowanego według projektu bud. F. Nowickiego. Tegoż budowniczego „Projekt rzeźni centralnej w Łodzi“ opisany był w *Przegl. Techn.* z r. 1902.

Bud. Apolinary Nieniewski podał w *Inż. i Bud.* z r. 1882 „Projekt pałacyku wiejskiego“. Wspólnie z bud. W. Kozłowskim podał w *Architekcie* z r. 1903: „Dwory w Sobjanowicach pod Lublinem i w Ostrówku pod Grodnem“, „Pałac w Mszanie dolnej“, Projekt konkursowy szkoły wiejskiej“;

z r. 1905 „Dwór w Rogowie“, „Willa A. Hosera w Milanówku“, „Dwór w Biskupicach gub. Kaliska“. Bud. NIENIEWSKI, razem z bud. LUDWIKIEM KIRSTE i FELIKSEM MICHAŁSKIM przyjmował udział w konkursie na dojazd do nowego mostu w Warszawie. Projekt wymienionych budowniczych, odznaczony pierwszą nagrodą, podany był w 1906 r. w *Przegl. Techn.* i w *Architekcie*. Zajmowały wreszcie bud. NIENIEWSKIEGO sprawy estetyczno-zawodowe i na tle odczytu, wygłoszonego w Kole Architektów w końcu 1906 r. opracował w *Przegl. Techn.* artykuł „W sprawie reformy“ (1907 r.).

W *Inż. i Bud.* z r. 1882 zamieszczone były jeszcze „Projekty latarni“, wyjęte z teki pozostałej po budowniczym warszawskim JÓZEFIE KWIATKOWSKIM (ur. 1820, zm. 1881 r.). W r. 1883 podał w tym piśmie bud. KSAWERY MAKOWSKI „Projekt oku kościoła w Maciejowicach“. Tegoż budowniczego „Dworek wiejski“ spotykamy w *Przegl. Techn.* z 1891 r.

WİNCENTY RAKIEWICZ (ur. 1834, zm. 1899 r.), jeden z czynniejszych budowniczych warszawskich tego czasu, podał w *Inż. i Bud.* z r. 1884 opis swego projektu „Cyryk Cini-selli“ wraz z „Obliczeniem technicznym konstrukcji dachu“. W *Przegl. Techn.* drukował „Zarys dotychczasowej działalności Muzeum Przemysłu i Rolnictwa (1885 r.), podając rysunki projektowanej i wykonanej przezeń przebudowy gmachu Muzeum. W czasopiśmie warszawskim *Zdrowie* pisał „O budowlach leczniczych“ (1887 r.) i o „Ogrzewaniu centralnem parą (1888 r.).

Redakcya *Inż. i Bud.* otworzyła szeroko swe szpalty dla estetyków i historyków. Między ich pracami odznaczył się zwłaszcza ścisły i jasny odczyt KAROLA MATUSZEWSKIEGO „O estetycznem i dziejowem znaczeniu ostrołukowej architektury“ (1882 r.). MATUSZEWSKI podał także w *Bibliotece Warszawskiej* artykuł „O architekturze u obcych i u nas, uwagi ze stanowiska estetycznego“ (1881 r.), o którym pisał Z. KIŚLAŃSKI, „że z pracą tak gruntownie napisaną, traktującą, z taką znajomością przedmiotu, przy odpowiednim zasobie erudycyi, społeczne twory budownictwa, nie spotkałiśmy się dotąd w naszej literaturze“¹⁾. Czynny udział

¹⁾ *Przegl. Techn.* 1881, t. XIV, str. 55.

w *Inż. i Bud.* przyjmował FRANCISZEK KSAWERY MARTY-
NOWSKI¹⁾, podając artykuły: „Projekt pomnika dla Mickie-
wicza“, „Z przemysłu artystycznego“ (opis bramy w domu
Roeslera, projektowanej przez bud. J. Hussa), „Projekty kon-
kursowe na pomnik Mickiewicza“ (1882 r.) oraz obszerną
rzeczą p. t. „Charakterystyka stylów“ (1882/3 r.). MARTY-
NOWSKI podawał także w *Dodatku dla ślusarzy*, wydawanym
przy *Inż. i Bud.* opisy dawnych zabytków polskiego ślusar-
stwa (1883 r.) a oddzielnie wydał: „Na przełomie Sztuki
Polskiej. Warszawa 1882 r.“²⁾, dowodząc niewłaściwości
kierunków naszej sztuki i potrzeby oparcia jej na pierwiast-
kach narodowych. Pisał jeszcze „O stylu wiślano-baltyckim“
w *Wieku* z r. 1887 (№ 51). Z prac historycznych ERNEST
ŚWIEŻAWSKI drukował artykuł: „Z dziejów budownictwa
w dawnej Polsce“ (1881 r.) i zapowiedź dalszych p. t. „Wstecz
po przeszłość“ (1882 r.). Broszurę wymienionego już ks. WIN-
CENTEGO WITKOWSKIEGO, oddzielnie wydaną p. t. „Nowy kościół
Ś. Barbary w Warszawie“³⁾ a stanowiącą panegiryk na
część stylów średniowiecznych, zwanych przezeń chrześcijań-
skimi, rozbierał Z. KIŚLAŃSKI i podał w swej recenzji⁴⁾ nie-
które szczegóły dotyczące dziejów naszego budownictwa.

W *Przegl. Techn.* ukazywały się prace budowniczych:
ŻOCHOWSKIEGO, LOEWEGO, HUSSA, SCHIMELFENIGA, GOLDBERGA
i L. MARCONIEGO. Bud. BRONISŁAW ŻOCHOWSKI zamieścił
w 1881 r.: „Szkice do projektu gmachu Muzeum Przemysłu
i Rolnictwa w Warszawie“, „O budowie gmachów szkolnych“,
„Projekt domu mieszkalnego w Włocławku“. W 1906 r.
podany był w *Architekcie* jego projekt „Dom przy ul. Nowy
Świat № 1255“. W tymże roku bud. KAZIMIERZ LOEWE po-
dał „Projekt gmachu dla wydziałów hipotecznych sądu okrę-
gowego w Warszawie“. Druga praca bud. LOEWEGO, „Bank
dyskontowy w Warszawie“ podaną była w *Architekcie* kra-
kowskim z r. 1900. JÓZEFA HUSSA (ur. 1845, zm. 1904 r.)
podane były projekty: „Przebudowa domu ul. Królewska
№ 10“ (1884 r.), „Dom Fuchsa na placu Ś. Aleksandra“
(1886 r.), „Dom firmy J. Mieczkowski“ (1889 r.) a w ich uzu-
pełnieniu: „Prace architektoniczne ś. p. JÓZEFA HUSSA“

¹⁾ W *Ruchu literackim* z r. 1877 podał „Z dziejów sztuki
polskiej. Epoka Cysterska“.

²⁾ Wielkie 8°, str. 77.

³⁾ Warszawa 1885, 8°, str. 8 i 2 tabl. rys.

⁴⁾ *Przegl. Techn.* 1885, t. XXII, str. 55.

X (1904 r.). ADOLF SCHIMELFENIG (ur. 1834, zm. 1896 r.) podał: „Kilka słów z powodu wystawy szkiców STEFANA SZYLLERA“ (1889 r.), recenzję broszury: „Wyrób niepalnych dachów, ścian, pował i brandmurów ze słomianych mat. Warszawa 1889“¹⁾, „Kościół we wsi Dąbrowie Wielkiej w gub. Łomżyńskiej pow. Mazowieckim“ (1890 r.). Bud. J. DZIEKOŃSKI podał w 1892 r. „Szkic do projektu dworca drogi żelaznej“, pracę wystawioną w salonie Towarzystwa Zachęty Szt. P. przez bud. EDWARDA GOLDBERGA i przyznał tej pracy wysokie zalety. W ostatnich czasach bud. GOLDBERG wniósł „Szkoly Handlowe Warszawskiego Zgromadzenia Kupców“, których projekt podany był w 1906 r. w *Przegl. Techn.* i w *Architekcie*. Bud. LEONARDA MARCONIEGO podane były w *Przegl. Techn.* „Fotodruki willi № 23 w Alei Ujazdowskiej“ (1892 r.), wykonane przez bud. JANA MARCONIEGO a w *Architekcie* „Synagoga w Warszawie“ (1902 r.).

W latach 1896—1900 *Przegl. Techn.*, wychodzący znów w formacie ósemkowym, mniej się nadawał do pomieszczania projektów. Rzadkie artykuły z tego czasu wymieniliśmy przy autorach; tu dodać można tylko szczegółowy opis budowy gmachu Panoramy przy ul. Karowej, podany przez ED. ZAREMBĘ, p. t. „Budynek wystawy obrazu STYKI *Golgota*“ (1896). Z początkiem r. 1901 redaktor J. HEILPERN przywrócił dawny format wielki i zwrócił baczniejszą uwagę na architekturę. Odtąd też pojawiać się zaczęły projekty w znacznej liczbie. Wreszcie z początkiem 1907 r. poważne grono budowniczych odniosło się do redakcyi z żądaniem ustanowienia w piśmie oddzielnego działu architektonicznego, jako organu architektów polskich. Redakcyja uczyniła zadość żądaniu i tak powstał dział pisma zatytułowany: „Architektura“, pozostający pod kierunkiem oddzielnej Komisji redakcyjnej, w której skład weszli wspomniani już budowniczowie: Cz. DOMANIEWSKI, BR. ROGÓYSKI i ST. SZYLLER, a nadto: J. HEURICH, L. PANCAKIEWICZ i H. STIFELMAN.

X Bud. JAN HEURICH syn, o którego projekcie konkursowym dojazdu do trzeciego mostu opracowanym wspólnie z bud. Cz. DOMANIEWSKIM, była już wzmianka, interesuje się żywo piśmiennictwem architektonicznym, gromadzi skrzętnie szczegóły biograficzne o budowniczych warszawskich i ogłasza je

¹⁾ Była to odbitka artykułu Gazety Rolniczej, tłumaczonego niezbyt poprawnie z rosyjskiego.

w *Wielkiej Encyklop. Illustr.* Z projektów podał „Projekt konkursowy nagrodzony domu dochodowego Ordynacyi hr. Krasińskich w W.” (1907).

Bud. LUDWIK PANCZAKIEWICZ, o którym była już wzmianka jako o współpracowniku bud. DZIEKOŃSKIEGO w konkursie na Kościół Zbawiciela w W., był także autorem elewacyi Hal Targowych w W., wzniezionych przez inż. BOLESŁAWA MILKOWSKIEGO a opisanych w *Przegl. Techn.* (1900). Podał tam nadto ze swych projektów: „Trzy domy dochodowe w W.” (1905), „Dwa domy dochodowe w W.” (1907), a w *Architekcie* „Dom mieszkalny w W.”, „Dom dochodowy w W.” (1905), „Dom dochodowy Jerozolimska 51 w W.” (1906). Jako współpracownik działu architektonicznego w *Przegl. Techn.* zamieścił w r. 1907 artykuł: „Nauka rysunków w szkołach naszych”, roztrząsający wystawy rysunków szkolnych i zwracający uwagę na dobór nauczycieli a wspólnie z bud. KAZIMIERZEM SKÓBIEWICZEM, w gorącej odezwie „O podniesieniu sztuki architektonicznej u nas”, wzywał kolegów do solidarnej pracy w celu „zindywidualizowania sztuki architektonicznej czasów naszych”.

Bud. H. STIFELMANA podane były w *Architekcie*: „Projekt konkursowy na dwór w Raszkowie” (1903) oraz opracowane wspólnie z bud. ST. WEISSEM projekty: „Dom przy ul. Marszałkowskiej 81” (1906) i „Kasa Oszczędności w Rzeszowie”, wreszcie projekt nagrodzony bud. STIFELMANA „Szkoły początkowe m. Warszawy przy ul. Leszno” (1907).

Liczni współpracownicy ogłaszali przeważnie projekty. Wymieniamy w porządku chronologicznym zamieszczone w *Przegl. Techn.* i w *Architekcie* prace budowniczych, najpierw warszawskich a następnie prowincjonalnych.

Bud. HUGO KUDER, pomocnik bud. J. DZIEKOŃSKIEGO przy budowie Szpitala Dzieciątka Jezus, podał wspólnie z inż. CZESŁAWEM KLARNEREM, prowadzącym roboty ogrzewania i wentylacji, artykuł: „Nowy Szpital i Dom Wychowawczy Dzieciątka Jezus w W.” (1901). Zamieszczony był także w *Przegl. Techn.* projekt bud. KUDERA: „Odnowienie lica kościoła katedralnego Ś-go Jana” (1902), a w *Architekcie* projekty dwóch mauzoleów, na Powązkach i w Supraślu oraz grobowca na Powązkach (1905).

Budowniczo Adam OCZKOWSKI i STANISŁAW GROCHOWICZ otrzymali pierwszą nagrodę na konkursie na dom dochodowy w W. (róg ul. Marszałkowskiej i Moniuszki) i pro-

jekt ich podany był w *Przegl. Techn.* z 1901 r. i *Architekcie* z 1902 r. Bud. GROCHOWICZ, wspólnie z bud. TEOFIEM WIŚNIEWSKIM podał w *Architekcie* z 1900 r. „Projekt konkursowy domu na placu Ś. Aleksandra w W., sam zaś dał tamże projekt „Domu dochodowego w W. przy zbiegu Alei Róż i Ujazdowskiej“ (1906). Bud. T. WIŚNIEWSKIEGO podany był w *Przegl. Techn.* „Projekt konkursowy domu na rogu Marszałkowskiej i Moniuszki (1901), „Projekt domu Ordynacyi hr. KRASIŃSKICH“ (1907) a w *Architekcie* „Projekt konkursowy domu dla pracowników handl. i przem. m. W. (1902). Bud. T. WIŚNIEWSKI, wspólnie z bud. TEOFIEM ŁAGIEWSKIM podał w *Przegl. Techn.* i w *Architekcie* „Projekt konkursowy domu zakładów gazowych w W.“ (1904), a wspólnie z bud. J. HOLEWIŃSKIM w *Architekcie* „Projekt konkursowy Szkoły Handlowej w Lublinie“ (1905).

Budowniczego gmachu Stowarzyszenia Techników JANA FIJAŁKOWSKIEGO podane były w *Przegl. Techn.*: projekt nagrodzony tego gmachu (1902) i projekt wykonany (1903), dalej opracowany wspólnie z bud. S. FILIPOWSKIM „Projekt konkursowy domu zarządu zakładów gazowych w W.“ (1904), wreszcie „Dom dochodowy przy zbiegu ul. Wielkiej i Polnej w W.“ (1907). Bud. S. FILIPOWSKI podał projekt nagrodzony gmachu „Szkoły realnej w Brzostowie pod Sztabinem“ (1907).

Budowniczych FRANCISZKA LILPOPA i KAROLA JANKOWSKIEGO podane były w *Architekcie* projekty konkursowe: „Domu dla pracowników handl. i przem. m. W.“ (1902), „Dworu w Raszkowie“ (1903), „Gmachu Szkoły Handl. w Łodzi“ (1905), oraz w *Przegl. Techn.*: „Domu doch. Ordynacyi hr. Krasińskich“, „Szkół ludowych wiejskich P. M. S.“, „Ambulatoryum przy kopalni Niemce“, „Instytutu higieny dziecięcej im. bar. Lenwała w W.“, „Domu doch. Tow. Lekarskiego w W.“ (1907). Tychże budowniczych projekty konkursowe „Kościoła dla cukrowni Zagłoba w gub. Lubelskiej“ zamieszczone były w *Sztuce stosowanej*, wydawnictwie Towarzystwa Polska Sztuka Stosowana w Krakowie (zesz. VIII i IX, r. 1906). Bud. F. LILPOP podał nadto w *Przegl. Techn.* artykuł: „Hotele przeznaczone wyłącznie dla kobiet“ (1907).

Bud. JAROSŁAWA WOJCIECHOWSKIEGO podany był w *Architekcie* „Projekt konkursowy na kościół Ś. Elżbiety we Lwowie“ (1903). „Projekt konkursowy gmachu Szkoły Handlowej w Łodzi“ (1905) i „Dom przy ul. Chmielnej № 30“

(1907). Szczegółowe rysunki pierwszego projektu zamieścił autor w *Przegl. Techn.* jako ciekawe studyum p. t. „Projekt kościoła w stylu zakopiańskim“ (1904). Podał tam także z dziedziny badań nad naszym dawnym budownictwem artykuł: „Kościół w Białyninie, jako zabytek XVI stulecia“ (1907). Tegoż budowniczego, opracowany wspólnie z bud. J. DZIERŻANOWSKIM, budził zainteresowanie „Projekt pozakonkursowy (godło *Demos*) dojazdu do nowego mostu miejskiego na Wiśle w W.“ (1906), oparty na pomysle urządzenia dojazdu w sposób wprost przeciwny temu, jaki przewidywały warunki konkursowe. Bud. JULJUSZA DZIERŻANOWSKIEGO podany był w *Przegl. Techn.* „Projekt kościoła“ (1904), przedstawiony pod godłem *Znicz* na konkurs kościoła Ś-oj Elżbiety we Lwowie.

Bud. STANISŁAW WEISS podał w *Przegl. Techn.* „Projekt konkursowy domu na rogu ul. Marszałkowskiej i Moniuszki w W.“ (1901), „Warsztaty rzemieślnicze Stowarzyszenia wzajemnej pomocy pracowników handlowych wyznania mojżeszowego“ (1903) i „Projekt nagrodzony Szkoły ludowej wiejskiej (jednoizbowej) P. M. S.“ (1907) a w *Architekcie* „Projekt konkursowy domu na placu Ś-go Aleksandra w W.“ (1900) i „Projekt konkursowy domu dla pracowników handl. i przem. m. W.“ (1902).

Bud. HENRYKA GAYA podane były w *Architekcie*: „Projekt kościoła parafialnego w gub. Mińskiej“ (1903), projekt morgi w W.“, „Projekt gmachu dla 16 szkół miejskich w W.“, „Projekt konkursowy dojazdu do trzeciego mostu“, „Szkoła handlowa w Kielcach“ (1906); w *Przegl. Techn.* „Pierwszy gmach szkół początkowych m. W.“ (1907).

Bud. BRONISŁAW CZOSNOWSKI zamieścił w *Architekcie*: „Dom przy ul. Pięknej w W.“ i „Hotel Savoy w W.“ (1905) a ostatni projekt również w *Przegl. Techn.* (1906).

Bud. KAZIMIERZ SKÓREWICZ, który wspólnie z bud. PAN- CZAKIEWICZEM pisał w *Przegl. Techn.* „O podniesieniu sztuki architektonicznej u nas“ (1907) a w *Architekcie* podał swój projekt konkursowy „Kościoła przy cukrowni Zagłoba w gub. Lubelskiej“ (1906), w tem ostatniem piśmie zamieścił interesujące studyum¹⁾ „Najdawniejsza architektura kościelna słowian zachodnich“ (1907). Rozpatruje w niem charaktery-

¹⁾ Rzecz ta wyszła po rosyjsku w Petersburgu w 1906 r., p. t. „Zodczestwo zapadnych słowian i wlijanie na niewo romanskoj architektury“.

styczne cechy najdawniejszych kościołów okrągłych w Czechach i Polsce i wykazuje jak „pierwsza fala romańszczyzny załała oryginalność umiejętności czeskiej, zaś styl polski zachował się tylko w zdobnictwie wieśniaczem i w drewnianych kościołach“.

✓ Inż.-bud. JÓZEF HOLEWIŃSKI podał w 1907 r. w *Przeegl. Techn.* projekty nagrodzone: „Szkoły rolniczej w Brzostowie pod Sztabinem“ i „Szkoły ludowej wiejskiej P. M. S. (dwiu-izbowej)“ oraz artykuł „Doświadczenia nad pożarami teatrów“ a w *Architekcie* projekt „Szkoły Macierzy Polskiej w Skulsku“. W początku r. b. wyszedł z druku jego podręcznik praktyczny „O budowie i urządzeniu szkół“¹⁾, książka napisana ściśle i jasno, językiem poprawnym. W pięciu jej rozdziałach, podaje autor: ogólne uwagi o budowie szkół, mówi o izbie szkolnej, pomieszczeniach komunikacyjnych, rekreacyjnych i innych, miejscach ustępowych, umywalniach i natryskach, przewietrzaniu i ogrzewaniu. Autor miał głównie na widoku szkoły początkowe, zwłaszcza wiejskie i w małych miasteczkach, a wobec usiłowań społeczeństwa około ich zakładania i stawiania budynków, oddał wielką usługę, streszczając przystępnie potrzebne wskazówki.

✗ Bud. ZDZISŁAW MACZEŃSKI roztrząsał krytycznie w *Przeegl. Techn.* z r. 1907 ciekawsze kwestye z zakresu budownictwa, w artykułach: „Powiększenie kościoła katolickiego w Lubczycach na Śląsku górnym“, „Odbudowa kościoła Ś-go Michała w Hamburgu“, „Wystawa pomysłów odtworzenia zabytków architektonicznych“ (artysty malarza MIECZYŚŁAWA BARWICKIEGO, który odpowiadał w artykule „W obronie własnej“), „Traktowanie murów w budowlach o licach z cegły niewyprawionej“. W *Architekcie* z r. 1907 podał projekt „Kościoła w Zagłobie“.

Artysta malarz MARYAN WAWRZENIECKI, członek Komisji do badania hist. sztuki Akad. Um., o którego broszurze popularnej, o rozróżnianiu stylów w architekturze, wydanej wspólnie z bud. Cz. DOMANIEWSKIM, była już mowa, zajmuje się gorliwie badaniem zabytków architektonicznych w kraju. Wspólnie z F. KOPERA wydał nakł. Akad. Umiej. „Ruiny zamku m. Rawy w Król. Pol.“ (Kraków 1898). W tomie VI *Sprawozdań Komisji* podał studjum „Kościoł Ś-go Idziego

¹⁾ Warszawa 1908, 8°, str. 96 z 16 rys. w tekście.

w Inowłodzu nad Pilicą". W *Przegl. Techn.* pisał w r. 1906 „W sprawie konkursów architektonicznych“, w r. 1907 „W obronie zabytków naszego dawnego budownictwa“. W tym ostatnim artykule wymienia wszystkie swe prace nad badaniami zabytków, tak ogłoszone drukiem, jak i czekające swej kolei w *Sprawozdaniach Komisji*. Streszczał także w *Przegl. Techn.* z r. 1907 pracę Wł. ŁUSZCZKIEWICZA, podaną w t. VI *Sprawozdań Komisji* „Przyczynek do historii architektury murowanych kościołów wiejskich w Polsce średniowiecznej“ i podał nekrolog „Józefa Czekierskiego“ (ur. 1880, zm. 1906 r.), słuchacza architektury w Politechnice lwowskiej.

Oprócz prac wymienionych podane były jeszcze w *Przegl. Techn.* „Postępy w budowie szpitali nowoczesnych“ inż. Wł. BUCHNERA (1901 r.), dalej zamieszczone tak w *Przegl. Techn.* jak i w *Architekcie* z r. 1904 „Projekty konkursowe domu zakładów gazowych w W.“, których autorami z niewymienionych dotąd byli budowniczowie: WIKTOR FILIPCZYŃSKI i EDWARD PAPROCKI, JÓZEF MOSZCZYŃSKI i STEFAN KRASKOWSKI z Petersburga, K. PIESZCZYŃSKI i I. MOZALF, STANISŁAW TREMBIŃSKI, wreszcie ZENON CHRZANOWSKI. W *Przegl. Techn.* z r. 1904 zamieszczono „Projekty konkursowe szpitala wiejskiego“, jeden bud. WIESŁAWA KONONOWICZA a drugi bud. ZBIGNIEWA LEWIŃSKIEGO. W *Architekcie* z r. 1900 podany był „Projekt konkursowy domu na placu Ś-go Aleksandra w W. budowniczych K. RELICHA i A. KRYŃSKIEGO“, z r. 1905 „Projekt konkursowy gmachu Szkoły Handlowej w Łodzi“ bud. M. GRODZIŃSKIEGO, „Projekt konkursowy gmachu Szkoły Handlowej w Lublinie“ bud. KORNELEGO SZRETERA; z r. 1906 „Dom dochodowy w W. przy Alei Jerozolimskiej Nr. 80“ KAROLA KUCZYŃSKIEGO, „Projekty konkursowe dojazdu do trzeciego mostu w W.“, jeden bud. WIESŁAWA KONONOWICZA i ST. PASZKIEWICZA, a drugi bud. KAZIMIERZA GRABOWSKIEGO, „Probostwo Św. Aleksandra w W.“ inż. BIELSKIEGO, „Stary śpichlerz nadrzeczny w W. (opis zabytku)“ JÓZEFA SMOLIŃSKIEGO; w *Przegl. Techn.* z r. 1907 artykuły inż. E. EBERA: „Kościół Ś-go Jana na Montmartre w Paryżu“, „Witruwiusz o budowie miast“, „Letnie domy zamiejskie (wille)“ i podznaczone literami H S T interesujące wspomnienie: „Szymon Bogumił Zug (budowniczy kościoła Ewangelickiego w W., ur. 1733, zm. 1807) w setny rok po jego zgonie“.

Z budowniczych prowincjonalnych D. LANDE z Łodzi

pisał w *Przegl. Techn.* o „Stropach żelaznobetonowych systemu Feketeházy'ego“ (1900) i podał: „Projekt konkursowy domu na rogu ul. Marszałkowskiej i Moniuszki w W.“ (1901), „Projekt nagrodzony gmachu Stowarzyszenia Techników“ (1902), „Projekt konkursowy domu zarządu zakładów gazowych w W.“, „Dwa domy dochodowe w W.“ (1904), „Dwie wille w Turczynku pod Brwinowem (1905), „Dom dochodowy w W. Marszałkowska 137“ (1906). W *Architekcie* podał: „Projekt konkursowy domu na rogu Chmielnej i Zielnej w W.“ (1900), „Dom dochodowy w Łodzi“ (1901), „Dom dochodowy w Łodzi“ (1902), „Projekt konkursowy domu zarządu zakładów gazowych w W.“ (1904).

Budowniczo wie PIOTR BRUKALSKI i OTTON GEHLICH z Łodzi podali w *Architekcie*: „Projekt konkursowy domu na placu S-go Aleksandra w W.“ (1900), a bud. P. BRUKALSKI w temże czasopiśmie projekt „Szkoła Przemysłowo-Rękodzielnicza w Łodzi“ (1906).

Bud. GUSTAW LANDAU z Łodzi podał w *Przegl. Techn.* „Projekt konkursowy domu na rogu ul. Marszałkowskiej i Moniuszki w W.“ (1901), „Dwa domy mieszkalne w Łodzi“ (1906), „Gmach firmy bankierskiej W-m Landau w W.“ (1907). Bud. JANA NOJLA z Łodzi podane były w *Przegl. Techn.* „Projekt konkursowy domu zarządu zakładów gazowych w W.“ (1904), a w *Architekcie* „Projekt konkursowy dojazdu do trzeciego mostu w W.“ (1906). Bud. A. NEWIGERA z Łodzi w temże czasopiśmie „Projekt konkursowy gmachu Szkoły Handlowej w Łodzi“ (1905).

W *Przegl. Techn.* podał inż. ANTONI OLSZAKOWSKI projekt „Włocławska Szkoła Handlowa“ (1902), — bud. JÓZEF STEFAN POMIANOWSKI „Kościół katolicki w Strzemieszycach Wielkich“ (1903), „Kościół katolicki w Dąbrowie Górniczej“, „Kościół katolicki w Pogoni“ (1904); w *Architekcie* bud. GUSTAW TRZCIŃSKI opis zabytku „Dzwonnica katedralna w Płocku“ (1903), bud. HENRYK PAPROCKI z Lublina „Projekt konkursowy Szkoły Handlowej w Lublinie (1905), inż.-bud. KAROL OSTERLOFF „Opis kościoła parafialnego w Makowie“ (gub. Łomżyńska), inż.-bud. ZYGMUNT SEONIMSKI „Ratusz w Sandomierzu“, bud. WŁ. WRÓBEL „Obramienie drzwi i okien zamku Piotrkowskiego“ (1906).

Z prac oddzielnie wydanych o dwóch jeszcze przychodzi nam wspomnieć. Wymieniony poprzednio artykuł bud. ANT. JABŁOŃSKIEGO: „Co jest logiką w Architekturze?“ pobu-

dził bud. TEOFIŁA LEMBKEGO do napisania i wydania w roku 1902 książki p. t. „Logika powszechna i architektura. Parafraza filozoficzna“¹⁾). Zawarł w niej autor wiele zdrowych myśli, wszakże wyrażonych niedość jasno i zestawionych bez należytego porządku.

Zbieraniem zabytków naszego dawnego budownictwa drewnianego zajmuje się znany archeolog ZYGMUNT GŁOGER. Z nagromadzonych materiałów pomieścił niektóre w swej *Encyklopedyi staropolskiej ilustrowanej* (Warszawa 1900—1903, 4 tomy), całość ich zaś przygotował do druku jako wydawnictwo specjalne, którego zeszyt pierwszy ukazał się w początku 1907 r. p. t. „Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce“²⁾). Autor objaśnia w przedmowie, że jeszcze za czasów szkolnych, mając pociąg do ołówka, zaczął odrysowywać w rodzinnej okolicy, na Podlasiu tykocińskim, stare dworki, lamusy, serniki, dzwonnice, krzyże i t. p. Mając około 1870 r. przeszło setkę odrysowanych zabytków drewnianego budownictwa Polski, przedrozbiorowej, widział jak w ciągu następnych lat kilkunastu prawie wszystkie one doszczętnie znikły, bądź w pożarach, bądź rozebrane skutkiem starości. Przedsięwziął więc kilkadziesiąt wycieczek w różne prowincje dawnej Polski, zebrał znaczny materiał rysunkowy i fotograficzny i zamierzał zbiór cały ogłosić w tonie piątym *Encyklopedyi staropolskiej*, poświęconym wyłącznie budownictwu drzewnemu, sprzętarstwu i zdobnictwu ludowemu. Na wieść o takim zamiarze znaleźli się zamiłowani w zabytkach sztuki polskiej biegli artyści i rysownicy oraz osoby fotografujące, którzy dostarczyli autorowi tylu cennych rzeczy, że z jednego tomu własnych zbiorów urosło dzieło dwutomowe. Niezależnie od rysunków autor wyczerpał materiał archiwalny i ułożył rzecz całą słownikowo, pomieszczając w pierwszym zeszycie wyrazy od *Abrys* do *Cewie, cywie*. Najwięcej materiału rysunkowego i fotograficznego, przydatnego w pewnym stopniu dla budowniczych, mieści się pod wyrazami: *Bóżnice, Brama* i *Cerkwie unickie*.

¹⁾ Warszawa 1902, mała ósemka, str. 169.

²⁾ Tom 1, serya I, wydanie z udziałem zapomogi Kasy Mianowskiego. Warszawa 1907, 8° wiel., str. 96, 101 drzewor. i fotodr. w tekście.

5. Ostatnie czasy (1875—1907). Lwów.

We Lwowie w 1871 r., z dawnej Akademii technicznej, powstała Politechnika, a w sześć lat później wychodzić zaczęła *Dźwignia*, organ Towarzystwa ukończonych techników, które było zawiązkiem dzisiejszego Towarzystwa Politechnicznego. Do redakcyi należał JULIAN ZACHARJEWICZ (ur. 1837, zm. 1898 r.), twórca gmachu Politechniki ¹⁾ i profesor architektury, który też przez długie lata zasiliał *Dźwignię* i powstałe z niej później *Czasopismo Techniczne* swemi projektami, sprawozdaniami i recenzjami. Utalentowany budowniczy, w piśmie nie bez pewnej trudności wyrażał swe poglądy, prace jego wszakże były treściwe i jasne. Odczyt z 1877 r. „O architekturze“ drukowany był w zbiorowym wydaniu ²⁾. W r. 1879 pisał w *Dźwigni* „O poglądach J. Świecianowskiego na harmonię w architekturze“, nie odmawiając im zalet, pomimo „niedosć wyczerpującego“ przedstawienia. W tymże roku podał artykuł: „Budowa kościoła i klasztoru Sióstr Ś-go Franciszka we Lwowie“; za podstawę projektu służyły mu plany bud. KAROLA GREGORA. Dalej spotykamy w *Dźwigni*: „Szafa biblioteczna lwowskiej Szkoły politechnicznej“ (1880), „Wykopaliska w Załukwi nad Dniestrem“ (fundamenty cerkwi Ś. Spasa), „Wycieczka do Załukwi, Halicza i na Kryłos“ (1882). W *Czasop. Techn.* podał ZACHARJEWICZ: „Pogląd na pożar m. Stryja ze stanowiska technicznego (1886), „Projekt zamku w Husiatynie“ rysunki bez tekstu (1890), „Wiadomości o pracach architektonicznych w kraju (1891), „O niedoszłej restauracyi bóżnicy na placu Rybim we Lwowie“ (1896). W latach 1885—1888 wyszły we Lwowie cztery zeszyty wydawnictwa „Zabytki sztuki w Polsce“ ³⁾. Były to zdjęcia, wykonywane przez słuchaczy wydziału budownictwa Szkoły Politechnicznej, pod kierunkiem profesorów: JULIANA ZACHARJEWICZA i GUSTAWA BIZANZA, oraz adjunkta MICHAŁA KOWALCZUKA. Wy-

¹⁾ Plany gmachu Politechniki lwowskiej podane były w *Allg. Bauzeitung*, zesz. 11 i 12 z r. 1881.

²⁾ Rodakowski Henryk, Hausner Otto, Zacharjewicz Julian. O sztuce: malarstwo, rzeźba, architektura. Lwów 1878, 8°, str. 29, 58 i 29.

³⁾ Zesz. I, II, III. Lwów 1885, folio król. str. 2, nl. 1 i tabl. 9, nl. 2 i tabl. 8, nl. 2 i tabl. 7. O przesłaniu zesz. IV Komisji centr. konserwatorskiej ob. *Czasop. Techn.* 1888, str. 14.

chodziły w wielkich tablicach autografowanych z tekstem opracowanym przez M. KOWALCZUKA. Wydawnictwo zyskało uznanie komisji konserwatorskich i zasiłek ze skarbu Państwa. Opisy zabytków architektonicznych na tak zwanym czarnym szlaku, wiodącym z Wołynia przez Żółkiew do Lwowa, zestawił ZACHARJEWICZ w artykule: „Wycieczka w powiat Sokalski“ i zamieścił w *Tece konserwatorskiej* (1892). Jego projekt wykonany „Kasy oszczędności we Lwowie“ podany był w *Architekcie* (1900).

Inż. PAWEŁ STWIERTNIA, członek redakcji *Dźwigni* w pierwszych latach wydawnictwa, podał w *Czasop. Techn.* artykuł „O budownictwie w Bośni i Hercegowinie“ (1888).

JULIUSZA HOCHBERGERA (ur. 1840, zm. 1905 r.) „Projekt budowy gmachu na Sejm i biura wydziału krajowego we Lwowie“ podany był w *Dźwigni* w r. 1877. Dokończenie tego opisu, przez bud. ADOLFA MARKŁA, pomieszczono w r. 1879. HOCHBERGER przyjmował udział w redakcji *Dźwigni* (1882) i *Czasop. Techn.* (1890—1893); w tem ostatniem podała była jego „Szkoła ludowa im. Mickiewicza“, „Szkoła miejska ludowa im. Staszica“, oraz „Miejska strażnica pożarna“ we Lwowie (1893).

Bud. ALFRED KAMIENOBRODZKI pisał w *Dźwigni* „O budowie gmachów c. k. Szkoły Politechnicznej we Lwowie“ (1877), dokonanej przez ZACHARJEWICZA. W r. 1881 należał do redakcji *Dźwigni*, a w r. 1894 do redakcji *Czasop. Techn.* W tem ostatniem podał: „O magazynach zbożowych“ (1887), „Projekt kościoła w Górnem“ (1904), „Projekt kaplicy grobowej w Trembowli“, „Projekt konkursowy domu własnego dla Tow. Polit. we Lwowie“ (1905), „Projekt domów mieszkalnych“, „Nowy budynek Sokoła-Macierzy we Lwowie“ (1907 r.).

Dawny dyrektor budownictwa w Krakowie i Lwowie, MACIEJ MORACZEWSKI, brał udział w redakcji *Dźwigni* w roku 1882 i podał szczegółowy opis „Zamku krzyżackiego w Malbogu“, ze starannemi zdjęciami odręcznemi. W *Czasop. Techn.* krakowskiem zamieszczał prace treści inżynierskiej: „Wodociągi w Krakowie. Kilka uwag gospodarczych“ (1880), „Żelazna blacha falista i sposoby jej zastosowania“, „Droga żelazna konna (Tramwaj) w Krakowie“, a także podał projekt swój architektoniczny „Szkoła sztuk pięknych w Krakowie“ (1881). W *Czasop. Techn.* lwowskiem, do którego redakcji należał w latach 1883—1884, podany był jego projekt

„Dworu gościnnego w Szczawnicy“ (1883), oraz streszczenie odczytu „Gdańsk i jego zabytki budowlane“ (1884); w *Architekcie* „Ugoda o budowę zamku w Kurniku“ (1906). W szeregu wydawnictw rolniczych z zapisu Peplowskiego, pod zawiadywaniem Kasy Mianowskiego, wyszła książeczka MORACZEWSKIEGO „O budowie zagród włościańskich“¹⁾.

X Bud. STANISŁAW CHOŁONIEWSKI pisał w *Dźwigni* „O kanałach z masy cementowej“ (1881), w *Czasop. Techn.* podał „Projekt Adolfa Kuhna kościoła w Lubaczowie“, „Prawidła i warunki dotyczące się dostawy konstrukcyi żelaznych“ (1884), „Pogląd historyczny na architekturę średniowieczną a w szczególności gotyką, zabytki jej u nas i nasze budowle w tym stylu“ (1885). W latach 1885—1887 należał do redakcyi *Czasop. Techn.*

Profesor budownictwa w Politechnice GUSTAW BIZANZ był członkiem redakcyi *Czasop. Techn.* (1889—1890). W r. 1888 podano streszczenie jego odczytu „O wadliwym murywanu“. W r. 1903 wyszło drugie wydanie autografowane jego kursu budownictwa²⁾.

Bud. WINCENTY RAWSKI, członek redakcyi *Czasop. Techn.* (1890—1894) podał: „Projekt budynku na pomieszczenie biur c. k. dyrekcji ruchu kolei państwowych we Lwowie“ (1885), streszczenie odczytu „Sprawa budowy teatru miejskiego we Lwowie“ (1894), „Gmach Towarzystwa Sztuk Pięknych we Lwowie“ (1897). Projekt bud. RAWSKIEGO domu własnego dla Tow. Politechnicznego we Lwowie przyjęty został do wykonania na konkursie rozstrzygniętym i opisanym w *Czasop. Techn.* w r. 1905. Rysunki domu wykonanego podało *Czasop. Techn.* w r. 1907. W *Architekie* spotykamy RAWSKIEGO „Projekt konkursowy na kościół S-jej Elżbiety we Lwowie“ (1903).

Inż. AUGUST SOŁTYŃSKI, czł. red. *Czasop. Techn.* w 1891 i 1900—1903 r., podał: „W sprawie wyboru miejsca pod budynki teatralny we Lwowie“ (1888), „O nowszym poglądzie na przewietrzanie i ogrzewanie pomieszczeń“ (1889), streszcze-

¹⁾ Warszawa 1901, małe 8°, str. 130 z 21 rys.

²⁾ Budownictwo według wykładów prof. G. Bizanza, opracowane przez byłych słuchaczy Artura Kühnela, Tadeusza Obmińskiego i Mieczysława Teodorowicza, po raz wtóry wydali i uzupełnili Marian Lenk i Konstantyn Chmielewski, słuchacze politechniki. Lwów 1903, 4°, pięć części, str. 104, 124, 88, 298, 120, figur w tekście 29, 161, 115, 773, 319.

nie odczytu „O wyborze miejsca pod budowę teatru lwowskiego“, „Stropy cementowe“ (1890), „Konstrukcja podłóg pod względem zdrowotnym“ (1891), „O tanich pomieszczeniach“ (1892). W *Przegl. Techn.* warszawskim pomieszczone były jego artykuły: „Wystawa higieniczno - lekarska i przyrodniczo - artystyczna we Lwowie 1888 r.“ (1888), „Bazalt krajowy“ (1893).

Inż. ROMANA ZAŁOZIECKIEGO, czł. red. *Czasop. Techn.* (1892) podane było streszczenie odczytu „O materiałach budowlanych na wystawie przemysłu budowlanego“ (1892).

Bud. KAZIMIERZ PIEKARSKI, asystent przy katedrze budownictwa, czł. red. *Czasop. Techn.* (1892—1893), podał jeszcze jako słuchacz Politechniki, wspólnie ze swym kolegą FRANCISZKIEM JEŁONKIEM „Szkic projektu na budowę muzeum przemysłowego“ (1890). Następnie zamieścił: „Projekt kościołka wiejskiego“ (1892), „Wrażenia z podróży do Włoch i Egiptu“ (1895), „Egipt, jego dzieje i architektura“, „Kairo i grobowce kalifów“, „O muzeum w Gizah i wykopaliskach w Deir el Bohari“ (1896).

Docenta Politechniki bud. MICHAŁA KOWALCZUKA, członka redakcyi *Czasop. Techn.* (1893—1896) podane były streszczenia dwóch odczytów: „O stosunkach budowlanych we Lwowie“, „O potrzebie utworzenia sekcji budowniczey w łonie Tow. Politechnicznego“ (1893) oraz „Notatki z archeologii i historii sztuki“, obejmujące budowlę miasta Biecz z 12-tu rysunkami w tekście (1901). Bud. KOWALCZUK, wykładając w Politechnice historię architektury, wydał dla użytku swych słuchaczy treściwe zestawienie: „Architektura w starożytnym Rzymie. Część I. Od najdawniejszych czasów aż do r. 14 po Chr.“ (Lwów 1891). Sumienna i bezpretensjonalna ta praca zdobyła sobie zasłużone uznanie ¹⁾. Wyszła także z jego wykładów w Politechnice „Historia architektury Egiptu“ ²⁾, wreszcie: „Szkic projektu ustawy budowniczey dla Lwowa, wydany staraniem Stow. budowniczych, z polecenia Komisji wybranej do ułożenia projektu“ ³⁾.

Inż. WŁADYSŁAW SKWIERCZYŃSKI, czł. red. *Czasop. Techn.* (1895) pisał o „Wysokich kominach fabrycznych“

¹⁾ 8°, k. nl. 4, str. XX, 95, k. 2 z 20 drzewor. i 7 tabl. Recenzja inż. Franciszka Skowrona w *Czasop. Techn.* 1890, str. 181.

²⁾ Lwów 4°, 1 k. tyt., str. 95, 1 k.

³⁾ Lwów 1892, 8-a mała, str. 2 nl. i 67.

(1903). Zapowiedziana była w r. 1892 jego „Analiza cen i zarazem podręcznik dla budowniczych“, której rękopis przeglądała i polecała Komisya Tow. Politechn. Nie spotkaliśmy się wszakże z wiadomością o wyjściu z druku tej książki.

TADEUSZ MÜNNICH (ur. 1861, zm. 1900 r.) budowniczy, profesor lwowskiej Szkoły Przemysłowej, należał do redakcyi *Czasop. Techn.* w latach 1898 – 1900 i podał: „Kościół Św. Jana Chrzciciela we Lwowie“ (1888), „O istocie grzyba“ (1889), „Szkoły przemysłowo-zawodowe na wystawie przemysłu budowlanego we Lwowie“ (1892/3), „Budowa szkół ludowych w Galicyi“ (1898), „Adaptacye i przebudowy starych budynków mieszkalnych“, „Projekt cerkwi w Ryszkowej Woli“, „Projekt ołtarza w Żołyni“, „Renesans w Polsce“, „Sylwetki z podróży“ (1899). W *Przegl. Techn.* warszawskim zamieszczone były jego artykuły: „Wystawa przemysłu budowlanego we Lwowie“ (1892), „Przemysł galicyjski na powszechnej wystawie krajowej we Lwowie“ (1894).

Bud. LUCYAN BÄCKER, czł. red. *Czasop. Techn.* (1900—1904) podał: „Budowa stropów ze stanowiska higieny“, „Fragmenty architektoniczne z wycieczki do Rzymu“ (1899), „Krajowy przemysł artystyczny na wystawie paryskiej“ (1900), „Konkurs na kościół Św. Elżbiety we Lwowie“ (1903). W *Architekcie* zamieścił „Fragmenty architektoniczne z wycieczki do Viterbo“ (1903).

Obok wymienionych członków redakcyi podawali prace treści architektonicznej następujący współpracownicy: MICHAŁ ZAJĄCZKOWSKI (ur. 1842, zm. 1900 r.), budowniczy m. Przemysła, podał w *Dźwigni*: „Uwagi dotyczące budowy kominów w domach mieszkalnych“ (1877), „Gorzelnia w Miżyńcu, pow. Przemyskim“ (1878), „O przewietrzaniu mieszkań i sposobach oznaczania stopnia zepsucia powietrza“ (1880). ZAJĄCZKOWSKI pisywał także do *Przegl. Techn.*, gdzie podał artykuły: „Przewietrzanie mieszkań i ich ogrzewanie ciepłem powietrzem“ (1878), „O grzybie drzewnym domowym, warunkach jego pojawiania się i sposobach tępienia“ (1879), „W kwestyi przewietrzania mieszkań“ (1880). Jako budowniczy projektował i wykonał kilka większych budowli w Przemysłu i opracował projekt wodociągu dla tego miasta ¹⁾.

¹⁾ Ob. Nekrolog w *Czasop. Techn.* 1900, str. 27.

W *Dźwigni* podano jeszcze bud. BRONISŁAWA BAUERA „Projekt konkursowy na przytulisko starców w Anières, kantonie genewskim“ (1880) oraz artykuł: „O projekcie konkursowym na gmach gimnazjum realnego w Brodach, opracowanym przez architektów B. Bauera i J. Dolińskiego“ (1881); w *Czasop. Techn.* bud. JULIANA CYBUŁSKIEGO „Domy dla zarządu centralnego dóbr hr. Romana Potockiego“; prof. JÓZEFA JÄGERMANA „Głos w sprawie wyboru miejsca pod gmach nowego teatru we Lwowie“ (1890), streszczenie odczytów „O dworcu na placu Solskich“, „Projekt centralnego dworca we Lwowie“ (1896), docenta Politechniki przy katedrze budownictwa FRANCISZKA SKOWRONA streszczenie odczytu: „Ostrożności przy budowie więzień“ (1892), KAZIMIERZA CZARLIŃSKIEGO „W sprawie konkursów architektonicznych“, bud. KAROLA RUEBENBAUERA „Szkoła Św. Anny we Lwowie“ (1892), opis projektu nagrodzonego „Domu techników we Lwowie“ (1896/7).

Gdy w r. 1896 sędzony był konkurs na projekt teatru miejskiego we Lwowie, pierwszą nagrodę otrzymał dyrektor Szkoły Przemysłowej, ceniony architekt lwowski ZYGMUNT GORGOLEWSKI (ur. 1845, zm. 1903 r.). Projekt nagrodzony podany był wtedy w *Czasop. Techn.*, gdzie nadto w r. 1900 zamieszczono sprawozdanie z wycieczki członków oddziału lwowskiego Towarzystwa Politechnicznego do nowego teatru. Plany teatru podał również przy wspomnieniu pośmiertnem o Gorgolewskim SŁ. ODRZYWOŃSKI w *Architekcie* (1904).

Od r. 1897 ukazują się w *Czasop. Techn.* prace znakomitego budowniczego lwowskiego, profesora rysunków po MARCONIM w Politechnice, wykładającego obecnie architekturę starochrześcijańską i średniowieczną, TEODORA TALOWSKIEGO. Podane były pod ogólnym tytułem „Projekty“: Sokoł w Jasle, Szczyt domu A. Piotrowskiego przy ul. Smoleńskiej, Fasada domu Kaz. Zalewskiego przy ul. Długiej w Krakowie; „Ozdobne okno w domu de Götza Okocimskiego w Krakowie“, „Kaplica grobowa w Kobylance“ (1898). „Projekty“: obramienie okna, pałac w Dobrzechowie, dom pod Pająkiem w Krakowie, widok ul. Retoryka; „Kaplica grobowa w Chrzanowie“, „Kościół w Libiążu“, „Kościół w Krościenku“, „Plan willi p. Juliana Wange we Lwowie“ (1899), „Projekty fasad“, „Wielki ołtarz w kościele Dobrzechowskim“, „Willa d-ra Miecz. Dębowskiego w Bochni“ (1900), „Nowy

kościół parafialny w Kamionce Strumiłowej" (1901), „Kaplica szkolna w Nowym Sączu“, „Kościół w Chorzelowie“, „Kościół w Rudzie Guzowskiej“, „Przebudowa domu A. hr. Szeptyckiego w Łaszcзовie“, „Przebudowa kościoła w Tłustem“, wreszcie pierwsza praca piśmiennicza bud. TALOWSKIEGO, prelekcya wstępna w Politechnice „Style u narodów czynnych“, t. j. takich narodów, które wyobrażały sobie swoich Bogów w idealnie odtworzonych postaciach ludzkich, a więc style: grecki i gotycki (1902), „Projekty grobowca hr. Reyów w Przecławiu“, „Projekt dworu hr. Colonnay Czosnowskiego w Oborach“, „Kościół w Lubzinie“ (1903). „Kościół w Kaczyce“, „Projekt kościoła w Wadowicach górnych“ (1904), „Kościół w Białoskórcie“, „Projekt kościoła w Łaszkach“, „Projekt pałacu w Wysuczce“ (1905), „Rozszerzenie kościoła parafialnego w Wyżnianach“ (1906). W *Przegl. Techn.* podane były: „Dwa projekty konkursowe kościoła Św. Elżbiety we Lwowie“ (1903).

Bud. TALOWSKI należał do redakcyi *Architekta* (1901—1903) i zamieścił w tem czasopiśmie następujące swe prace: „Ossaryum“, „Obramowanie apsydy“, „Kaplica w Nowym Sączu“, „Szkoła w Okocimie“, „Brama kratowa“, „Willa d-ra Dębowskiego“, „Ex libris“ (1900), „Kaplica cmentarna w Chrzanowie“, „Kazalnica dla kościoła w Suchej“ (1901), „Ambona w Suchej“ (1902), „Projekt konkursowy na kościół Św. Elżbiety we Lwowie“, „Przebudowa i rozszerzenie kościoła w Tłustem“, „Dwór w Oborach“ (1903), „Kościół w Wadowicach górnych“ (1904), „Kaplica w Zwierniku“ (1905), „Dwór w Grodkowicach“ (1906).

Katedrę architektury po ZACHARYEWICZU objął w Politechnice Lwowskiej bud. EDGAR KOVATS, poprzednio dyrektor szkoły snycerskiej w Zakopanem. O jego udziale w rozprawach nad budownictwem zakopiańskim będzie mowa niżej. W *Czasop. Techn.* podał: „Ołtarz w zakopiańskim kościele parafialnym. I. Ołtarz Św. Franciszka“ (1900), „O zasadach architektury nowoczesnej“, wykład przy otwarciu roku szkolnego w Politechnice (1906). Wykład ten przedrukowany był w krakowskim *Architekcie* (1902). Prof. KOVATS stwierdza, „że następujące zasady będą miały wielki wpływ na rozwój sztuki budowania: poziomość klasycyzmu w liniach, tablicowe traktowanie płaszczyzn, jak największa prostota, wyraziste uwydatnianie konstrukcyi i materiału w nowo powstających formach artystycznych“. Zapowiada

w końcu, „że pełni szacunku dla przeszłości artystycznej, czerpać będziemy swobodę pomysłów z ducha naszego wieku i naszego narodu“. W *Architeckie* zamieścił jeszcze: „Pawilon polski na wystawie paryskiej“ (1900), „Na ludowych motywach“, „Cerkiew O.O. Bazylianów w Żółkwi“ (1901). Pod tytułem „Zakopane“ wydał wzory snycerstwa, rzeźby i umeblowania w stylu zakopiańskim.

Profesora budownictwa utylitarnego w Politechnice JANA LEWIŃSKIEGO drukowany był w *Czasop. Techn.* wykład wstępny „O budownictwie utylitarnem“ (1902), oraz artykuł „Znaczenie rzutu poziomego w budownictwie utylitarnem i gospodarstwie społecznem“ (1903).

Bud. TADEUSZ OBMIŃSKI podał w *Czasop. Techn.* „Kilka uwag o cerkwiach galicyjskich“ (1902), „Projekty wiejskich kościołów“, wykład „O projektach na studnię ze statua Matki Boskiej“ (1904), „Projekt konkursowy domu Tow. Politechnicznego“ (1905); w *Architeckie* „Dom gminny dla Mikuliszyna“ i wspólnie z inż. J. BOGUCKIM „Willa prof. J. Boguckiego dla Mikuliszyna“ (1906).

Profesor Szkoły Przemysłowej bud. WŁADYSŁAW SĄDŁOWSKI zamieścił w *Architeckie*: „Kaplica cmentarna w Mysowie“ (1903), „Nowy dworzec kolei państwowej we Lwowie“ (1904).

Profesor Szkoły Przemysłowej FRYDERYK LACHNER pisał w *Czasop. Techn. krak.* „O kolorowej dekoracji fasad“ (1896). W *Architeckie* podał „Wzór tapet“ i „Obecny stan nauki rysunków“ (1902). Oddzielnie wydał: „Ornament roślinny w sztuce społecznej zastosowanej do przemysłu“¹⁾, książkę objaśniającą przewrót w kompozycji ornamentu, który rozpoczął się w Anglii i w krótkim czasie opanował całą dzisiejszą sztukę zdobniczą.

Z prac podanych w *Czasop. Techn. lw.* pozostaje nam wymienić: JANA TARCZAŁOWICZA streszczenie odczytów „Renesans w Polsce“, „Zabytki architektury Podola galicyjskiego“ (1900/1); ALFREDA ZACHARJEWICZA „Rekonstrukcja lwowskiego ratusza“ (1900), „Projekt konkursowy domu własnego dla Tow. Politechn. we Lwowie“ (1905); ZYGMUNTA DOBROWOLSKIEGO „Domki w Zakopanem“ (1900); STANISŁAWA RASIŃSKIEGO „Urządzenie jadalni na sposób zakopiański“ (1900); inż. FERDYNANDA WSZETECZKI „Sanatorium dla cho-

¹⁾ Lwów 1900. Nakł. Tow. Politechn.

rych piersiowych w Zakopanem" (1900), zbudowane według projektu bud. WANDALINA BERINGERA; bud. WŁADYSŁAWA RAUSZA „Konkursowy projekt domu na rogu ul. Chmielnej i Zielnej w Warszawie" (1900); bud. WINCENTEGO DYLEWSKIEGO „Plany pod godłem Certamen (pierwsza nagroda) na dom dla Sztuki, Przemysłu i Handlu we Lwowie" (1902); inż. LUDWIKA FRÜAUF „Dom imienia Tadeusza Kościuszki we Lwowie" (1904); w *Architekcie* inż. GRZEGORZA PRZAŃSKIEGO „Seminarium nauczycielskie żeńskie we Lwowie" (1901), inż. JÓZEFA WYSOCKIEGO „Dom własny", bud. WINCENTEGO DYLEWSKIEGO „Projekt konkursowy ratusza w Krakowie", studentów Politechniki uczniów prof. KOVATSA, M. HEITZMANA i W. KLIMCZAKA „Kościół parafialny w Żółkwi (1904), J. PIĄTKOWSKIEGO i M. MACIAŁKA oraz A. KAMIENOBRODZKIEGO i W. KLIMCZAKA „Projekty konkursowe Izby handl. i przem. we Lwowie" (1907).

Opisom dawnych zabytków sztuki w kraju poświęconą była, wydana w r. 1892 *Teka konserwatorska*¹⁾. Wymieniało już podaną w tem wydawnictwie „Wycieczkę w powiat Sokalski" ZACHARJEWICZA. Inż. LUDWIK WIERZBICKI, słynny autor „Wzorów przemysłu domowego włościan na Rusi", opisywał w *Tecie* „Zamek w Olecku", a w *Sprawozdaniach* krak. „Bóźnicę w miasteczku Jabłonowie nad Prutem" (t. IV 1891); dr. M. CZOŁOWSKI podał w *Tecie* artykuł „Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej", a FERDYNAND BOSTEL w *Sprawozdaniach* krak. „Przyczynek do dziejów restauracyi katedry lwowskiej w XVIII w." (t. VIII r. 1907).

Zabytkom miasta Lwowa poświęcił WŁADYSŁAW ŁOZIŃSKI dzieło „Sztuka lwowska w XVI i XVII wieku. Architektura i Rzeźba"²⁾. Dział architektury, opracowany nader starannie przez autora, uzupełniony został ścisłymi rysunkami i zdjęciami: JANA TARCZAŁOWICZA, MICHAŁA KOWALCZUKA, J. S. ZUBRZYCKIEGO, J. MAKAREWICZA i innych.

Przed paroma laty młody budowniczy lwowski, wychowaniec Politechniki tamtejszej, KAZIMIERZ MOKŁOWSKI (ur. 1869, zm. 1905 r.), z talentem i zapałem spopularyzował zabytki budownictwa drewnianego w cennej książce: „Sztuka

¹⁾ *Teka konserwatorska*, rocznik Koła c. k. konserwatorów starożytnych pomników Galicyi Wschodniej. Lwów 1892, 4° król., str. 1 nl., 165, 1 nl., z 1 tabl. i 80 rycinami i planami w tekście.

²⁾ Wydanie wznowione. Lwów 1901, ze 103 rycinami w tekście, 8°, str. 228.

ludowa w Polsce. Część I Dzieje mieszkań ludowych. Część II Zabytki sztuki ludowej¹⁾. Jak objaśnia w przedmowie, praca ta powstała jako próba uogólnienia materiału, zebranego przezeń na kartach *Tygodnia*, dodatku do *Kuryera Lwowskiego*. W uogólnieniu, stanowiącym pierwszą część książki, autor omawia „rozwój i przemianę tej zasadniczej komórki mieszkalnej, jaką jest izba ludowa, w różnych czasach i wiekach“. Część druga jest rozbiorem rozmaitych dalszych budowli ludowych, które zwracają uwagę swym kształtem i zdobniczością a „wyrastają z wspólnego pnia chaty ludu naszego“. Część pierwsza jest nieco rozwlekłą; w części drugiej, obejmującej skrętnie zebrane wiadomości i rysunki odnoszące się do przedmiotu, autor omawia rzecz z gorącą miłością i głębokim przekonaniem. Pracę MOKŁOWSKIEGO uważać należy za pierwszy początek zbioru materiałów, który uzupełniony, umożliwi stworzenie form ludowych w naszym budownictwie.

Z materiałów zebranych przez MOKŁOWSKIEGO: „Cerkiew Ławry w Ławrowie, zabytek romańszczyzny na Rusi halickiej“ podały *Sprawozdania Kom. Ak. Um.* (t. VII, z. 4) wraz z „Uwagami nad architekturą cerkwi w Ławrowie“ przez prof. MARYANA SOKOŁOWSKIEGO. Tamże podany był referat MOKŁOWSKIEGO: „Domy podsieniowe drewniane w Polsce“, czytany na posiedzeniu Komisji 21/VI 1901 r. Już po zgonie MOKŁOWSKIEGO w tomie VIII (zesz. 1 i 2 z r. 1907) *Sprawozdań* spotykamy „Sprawozdanie z wycieczki odbytej kosztem Komisji w r. 1904, w celu zbadania sztuki ludowej, przez zmarłego KAZIMIERZA i TADEUSZA MOKŁOWSKICH.

6. Ostatnie czasy od r. 1875. Kraków.

Najżywsze ognisko pracy piśmienniczej w zakresie architektury zabłysło w ostatnich czasach w Krakowie. W r. 1879 wychodzić tam zaczęły *Sprawozdania Komisji Akademii Umiejętności do badania historii sztuki w Polsce*, pomieszczające opisy i rysunki architektonicznych zabytków krajowych, a w r. 1880 ukazało się *Czasopismo Techniczne*, organ Krakowskiego Towarzystwa Technicznego. Do redakcyi *Czasopisma* weszli w zawiązku dwaj budowniczowie: JAN WDOWISZEWSKI i KAROL ZAREMBA.

¹⁾ Lwów 1903, 8^a, str. 550, rycin w tekście 379.